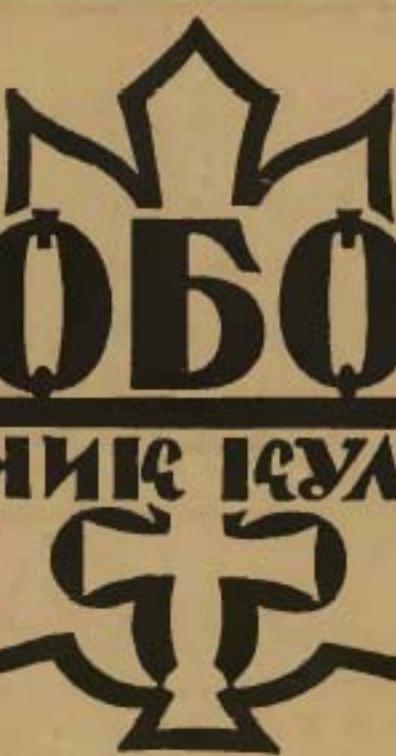

СНЕ 8
СКА КИ
1941

ПРОБОЄМ

МІсячник культури

Зміст:

О. Стефанович: До кн. „Кінець світне“	129
Е. Маланюк: А син питав	130
О. Ольжич: *	130
С. Кушніренко: Motto	131
В. Гусицький: Чорне оверо	132
А. Гарасевич: Побратими	141
С. Николишин: Українська советська пропага .	148
Р. Лісовський: Тарас Шевченко як маляр	161
Д. Кардаш: Українське дошикля	167
С. Володимирів: Тенденції поступу	169
Шевченкіана в Музеї Вивільної Боротьби України	183
Рецензії	188
Посмертна згадка	190
Хроніка	190

БЕРЕЗЕНЬ

Число 3 (92)

РІЧНИК VIII.

ПРАГА 1941

ЦІНА 1.— РМ

„ПРОБОЕМ“

МІСЯЧНИК КУЛЬТУРИ

Основник: Др. Степан Росоха

Видавець: Федір Гайович

Відпов. редактор: Іван Рошко

Редактує: Колегія

„ПРОБОЕМ“

виходить кінцем кожного місяця. — Редакція застерігає собі право рукописи виправляти та скорочувати. — Невикористані рукописи редакція повертає тільки по надісланні марок на поворот. — Передплата в Протектораті Чехія й Морава 100.— К на рік, на чверть року 25.— К. — В Німеччині річно 12.— RM, четвертьрічно 3.— RM, за границею 120.— K, або іхня рівновартість. — Число конта Поштової Шадниці в Празі 201.699., в Німеччині Postscheckkonto Nr. 122.124 Berlin, Zeitschrift «NASTUP» in Prag; в Іен. Губерн.: R. Sch. A. Warschau Nr. 10.020 «Nastup» Zeitschrift in Prag.

„PROBOJEM“

měsíčník kultury, vychází koncem každého měsíce. — Vy-
davatel: Fedir Hajovyč. — Odpovědný redaktor: Ivan
Roško, Praha XIV., Lumírova 1. — Novinová sázba povo-
lena ředitelstvím pošt v Praze, čís. 162.545-III a 1939. —
Doblédací poštovní úřad Praha 8. — Adresa redakce a ad-
ministrace: Praha III., Josefská 2/II. — Tiskne knihtiskárna
Jana Andresky vd., Praha XII., Bělehradská tř. 10.

Всяке листування й матеріали просимо слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schránka 3.

ОЛЕКСА СТЕФАНОВИЧ

238012

До кн. „Кінець світне“

I.

Не знає спбчину сейсмограф...
 Метнута в грім, огонь і дим,
 Движить земля, від крові мокра,
 Дуднить під Вершником Блідим.
 На гори кидаються гори,
 Міста ім падають до ніг,
 Як в день Содоми і Гомори,
 В часи Месин і Мартинік.
 Потоки ринуть проти течій,
 Річки виходять з берегів...
 Потопи, зливи і хуртечі
 І бурі з льоду і вогнів...
 І він, розпятий при Пілаті
 За кожний народ і язик,
 Являє на туринськім платі
 У друге світові свій лик.

II.

Сурми, архистратика міде, —
 Хай хрусне віку перелім!
 Хай двоединий бурелім
 Апокаліпси й Атлантіди!
 Щоби забилася у горлі,
 У богохульному, — хвала!
 Щоб чоло д' горі здійняла
 І крила вибухли, як орлі!
 О, воалюби її до крові,
 Передзвітньо возлюбі,
 І гідною її зроби
 Своєї лютої любові!

III.

Молитва.

Хай гнівна десниця скине
 Останню з книги печать.
 Гряди, яко нощний скимен,
 Гряди в нощі, яко тать.
 Пшениця твоя втопає
 В безбрежих морях полов.
 Гряди, яко лев рикай,

Як лев, готовий на лов.
Не там, в Йосафат — долині,
У славі жаскій гряди, —
Гряди в моїй Україні
І там, великий, суди.
Зведи воскресну загибель —
І дух і плоть опромінь.
Очисти, викупай, вибіль.
Амінь, трикрати — амінь.

ЕВГЕН МАЛАНЮК

А СИН ПИТАЄ

А син питає: як дійти? Де шлях?
І просить рисувати все те саме:
Тополі, хату, соняшні поля,
вітряк понад вишневими садками
і річку, що як стрічка, чи як спів
пливе в хвилясту далеч... Сину, сину,
як засувати, що шлях той — помста й гнів,
що треба йти в неизанане до загину.
А нерви — чуйні й чулі, як бандура.
А серде ось пянке й кригле, як мак,
... І все ж — лише варяг, лише козак,
тугий пистук, крутая вия тура.
І все ж, із серця виллять треба мед
і пломенем наллять його залізним,
бо надто чорно чорний вітер дме
на тім шляху до давньої дідизни.

О. ОЛЬЖИЧ

* * *

Глухо храми упали у порох розбитих палат,
Жовті стіни фортець по уагіррях, згидаючись вдвое,
Люди бігли у поле, і брата розточтував брат,
Сірі, мертві обличчя, що катяться важко юрбою.

Ми стояли й дивились і згірдно кривились уста
В очі чорно розкриті: тікасте, викидки міста,
Виноградарі грубі, купці, що ван дотеп потах,
Полководці і консузи з душами канцеляриста.

В небі рвалися хмари — важка каламутна ріка —
Вітер з півдня напинув почорнілі і голі дерева,
І усі ми почули, як Божа огненна рука
Нам на чолах спочила і стягах з подобою лева.

1937.

СЕРГІЙ КУШНІРЕНКО

Motto

Над нами в чергах бурі й громовища.
На наші голови — віків каміння,
Та ми живі — ведуть нас предків тіні —
Крізь багна, кручі й терни найгустіші...

Не сором — жах, бо ми так низько впали,
Що помутніло ясне сонце й зорі!
Тяжкіс було прозріння в млі кривавій...
І по щаблях століть — пішли ми вгору.

Це знов життя непогасима спрага
В нову добу відплатного змагання,
Хоч знов вовків розлючені ватаги
Вбивають тіло й Духа гостро ранять...

Нам тільки — шлях і боротьба, і мети,
Що кличуть на верхи сліщучим слівом...
Діди співали: вяти, або вмерти,
А ми — щоб жити, по-лицарськи вмираєм!..

Не нам повзти зрадливими стежками,
Щоб для чужинців ґрунт стелить погноем.
Яке ж прокляття — історичні плями
Всіх Святополків і усіх ізгой!..

Коли відновлено присягу чину
І в буйних привидах жарить майбутнє —
Зриваються найбільші хуртовини,
Тріщать і ломляться найтяжчі пута!...

Хай загартованує вогонь поразок —
Тепер вже повінню розгін воскресний...
Нам: вірити, горіть, плекати мязи
І перемогу — на мечах принести!

В. ГЖИЦЬКИЙ

Чорне озеро

(Уривок з роману)

Страшній нечуваній нагоді здавалося не буде кінця. Уже місяць, як щоденно лили дощі, казився на горах вітер, шуміли води, бушувала Катунь. Алтайці висували голови з юрт і з жахом поглядали на небо. Гір не видно було. На них зависла, неначе з неба кинута величеська сіра губка. Її немов натискав хтось згори, і вона виливала на землю море води. Вітер шарпав губку, роздирає її на шмаття, і тоді зпоміж продертих сірих клаптів показувались гори, але тільки на мить, бо розірвані шматки злипались знов, як гумові, і закривали гори і світ.

— За кама*) мстить Ерлік, — говорили, похнюпавши, діди.
— Він не подарує його смерти.

— Кінець світа надходить, — підтримували баби. Як довго вони живуть, не пам'ятають такого.

— Це ще не все, — казали залякані. — Ще інші кари зіпсують Ерлік. Катунь сердиться. Щодня прибуває води.

Рев Ктуні заглушав слова, зливався з шумом вітру. В айлі було пусто, мертві. Нарід не виходив з юрт, гуртуєчись коло вогню, обмірковуючи трудне становище.

— Сіна гниють, чим будемо годувати худобу? Тепер без кама боги зішлють заразу на худобу і коні, а потім і люде підуть, бо хто вилікує, хто поможе?..

У просторій шестикутній юрті було тихо, тільки вогнище весело тріщало і чути було, як дід смоктав лульку. Від діда падала чорна тінь на криві стіни. Від дрижання полум'я дрижалася велика згорблена тінь, витанцовувала дикий, старечий, божевільний танок.

Дідусь докинув дров, полум'я на хвилину погасло, і тінь зникла. З вогнища пішли вгору клуби синього диму.

— ...Заграй, розкажи що, дідусю.

Дід не дав себе довго просити. Він здіймає з кілка топшур і настроє струмент. Бабуня з любовю поглядає на свого старого друга.

— Старий він вже, забув вже розвязувати, — каже вона ледве всміхаючись зморщеними губами. — Колись замолоду, коли ще голос був, тоді послухала б... — І очі бліскавуть бабі. — У юрті люде не вміщались. Скільки їх було, сиділи, як мерлі, так слухали. Лульки їм гасли в ротах, а ніхто не важився порухатись. Такий був дід. А тепер пропало, тепер не той став...

У голосі її і гордість за свого чоловіка, і тяжкий смуток.

— Старість, — каже дід, розуміючи смуток дружини, — ста-

*) Кам — шатан.

рість. Думав онукам перекажу те, що діди навчили. Не дав Бог онуків.

— А я, дідуню? — питає тихо Таня.

— Ти — дівчина...

— Заграй. — просить зона, — заграй, дідуню, може і я навчусь.

Дід слухає. Він бренькає по струнах, бере на них кілька акордів і закриває рукою. Струни послушно мовкнуть.

— Про кого хочеш слухати? — питає він.

— Грай, про кого хочеш, — каже вона тихо. — Усе цікаве.

Дід знов бренькає по струнах, з уст його зриваються розбиті слова і бренчать в унісон з розбитим топшуром:

— У межі часі між кінцем минулих прекрасних, спокійних віків, — починає дід, — і початком тепер надходящих прекрасних спокійних тисяч віків, у той час, коли жили сотні тисяч літ, повних спокою і щастя, великих радостей, за часів багатих, великих багатирів-західників, у один прекрасний час, твердий, спокійний, повний цілковитих далекосіжних добродійств... Стопи сонця утвердились недавно, пропоновано тоді вісімдесят чотири тисячі наук, почали тоді жити по вісімдесят тисяч літ заново... У той прекрасний час утвердились, кажуть, держави і віра...

Дід замовк. Він задивився в огонь, немов чекаючи від нього натхнення. Бабуня вся перемінилась у слух, Таня ж лежала мовчки, з заплющеними очима.

Дід пригадав, знайшов перервану нитку і знов почав мрежати епопею геройську, стару, як нарід алтайський.

... Підноситься отчизна — святий пятдесятоловий Хагай, що виріс під подихом вітру, підноситься сімдесят подвійних алтайських гір, що виросли разом з одним оголеним щобом. Піднімається таємний Алтай, біліє десять великих морів - озер, з водами цілющими, нектарними. У тих кочовицях колишуються, синючи, сині, прекрасні сандалові дерева, зозулі кують радісно, солодко, звучно, хитаються, колишуються кріслаті прекрасні дерева, воркують, співають - шумлять різномальорові птахи. Чорні молоді беркути стогнуту, шукаючи здобичі; на горських площацах колишеться, усе наповнюючи і переплітаючись, темно-руда сандалова трава на чотирьох лукорічях. Усі живі істоти — чотироногі, у щасті, у радості. Чорні молоді беркути стогнуту, шукаючи здобичі на високих горбках, колишеться, усе наповнюючи і переплітаючись трава трьох лукоріч. Сніг на верхівях тане, шипить, тонкоголосі зозулі під ранковим жовтим сонечком кують, посадивши на вершечках високих сандалових дерев. Співають і щебечуть жайворонки і горобці шістьдесятю родів; лані сімдесятюх кольорів пасуться з тупотом...

Ось коротко, яка отчизна — високий багатий Алтай.

Вирісши, цілком заповнившись тінністю бік Алтю, табун рябогнідих коней пасеться спокійно. Щіпають коні голівки трав, шути чистоту вод, кормляться соками трав. Була там неспокійна червоногорогата худоба. Чорні й сірі бики бігають вузькими ярами гір

ськими так, що стогін стойть, а зустрівшись один з одним, — буються. Молоді бички й корівки бігають, скачуть. Телята і теліці кружляють по вогких дукоріччях і пасуться. Були там сніжно-білі вівці, що заповнили устя тринадцятьох алтайських перевалів, і їх стерегло ціле покоління народу. Барани та кізли окремо, кіалята і ягнята блеють голосно...

Тими кочовищами, тою державою, вірою, тою худобою, людьми, усім володіючи від народження, був славний витязь...

Тихі дідові слова линуть, тремтять, як материна пісня над колискою хорої дитини.

...Батьком його було Синє Вічне Небо, а матірю Корувата, Золота, Велика Земля. Повстав він на світ із узористого, чорного каменя, що з'явився на перехресті трьох балок, сам від себе розколовшись...

Нитка знов увірвалась, як павутинна. Дід плямкає язиком, йому пересохло в горлі. Він наливає собі дерев'яну мисочку араки і випиває. Потім поволі набиває люльку й запалює. У юрті тихо, тільки вогонь тріщить. Баба сидить мовчки заслухана; вона не ворушиться, як камяна. Ралтом понісся по юрті, як шелест вітру ревний діточий плач...

У юрті погасав вогонь. Крізь отвір угорі продиралось пасмо сірого денного світла разом з країнами води. Доц не віщував.

Переїхавши перевал, кам Натрус почав швидко спускатись у долину, поспішаючи до аїла, що складався з кільканадцятьох юрт, порозкиданих по широкій кітловині над прудким потоком. Він був у парадному алтайському одязі, у великім синім футрі, підбитім лисом, з видрозим коміром, підперезаний зеленою кравкою. Виїхав рано, бо вдень передбачалась спека, а хотілось заїхати холодком. У переметних мішках віз бубон, частини шаманської одяжі і високу баранячу шапку з двома довгими, до самої землі, білими широкими стрічками.

Ідучи безлюдними окопицями, він вигравав на сопілці свою журліву мелодію, хоч був у веселому настрої. Але алтайці не знають веселих мотивів. Усі вони зводяться до одної мелодії, сумної і монотонної. Натрус грав на сопілці по мистецьки. Вона служила йому не тільки для розваги, але й для закликання гадів, приваблювання їх в одно місце. При допомозі її він принаджував моралів, полюючи на весні на їх цілющі роги.

З вузької ущелини вирвалась сумна мелодія на широку долину, куди проходила камова путь. Голос сопілки покотився тепер вільно дрібними хвильками понад пахучими травами, і трави пригнулись слухаючи. Аж біля самого потоку кам перестав гррати. Водоспад заглушив би пісні та й дорога не рівна. Але тільки кінь пішов понад потоком, знов зачунали перервані трелі і полицнули наздогоняти ті, що вже далеко попливли вперед. Та раптом знов музика обірвалась, і тепер вже видно на довго...

Ідучи рано дикими місцями, кам ніколи не думав, що по дірзі аустрінеться з кимнебудь, тим паче з ненависними урусами.

та ще такими якимось особливими. Він чув, що по горах снують якісь люди, щось міряють, щось зрисовують, чув, що хотять пускати чортові машини, але не вірив словам. А сьогодні сам наочно переконався, що правдиві всі поговорки. Він побачив сплячого художника і його картину. Коли б не кінь, що пасся недалеко, він певне нічого не підозріваючи проїхав би мимо, але коня він побачив здалека і тоді вже почав очима шукати господаря.

Художник спав тихо, сонце гралось на його обличчі й він усміхався крізь сон...

«Вбити! — подумав кам, — вбити падло і ніхто не знатиме, не бачитиме. Вбити і стане на одного менше.»

Він тихенько аліз з коня і підійшов до сплячого. Рука лежала вже на ручці ножа. Один удар і перед ним лежатиме труп. Кам на всякий випадок оглянувся довкола. На горбку показалась людина, з вигляду російська жінка... Покинув свій намір і сів на коня. Сиплючи на голову сплячого всі свої прокляття, рушив у дальшу дорогу, ховаючи в серці пімсту.

«Правду сказав Монгол. Правду казали люди. Але Алтай вам цього не дарує. Тепер не той вже став Алтай. Тепер вже він прозрів. Не сядете на його хребет, як на ручного коня. Він скине вас. Монголія за вами — братський народ. Ні, не поборете нас. Кам Натрус сам не один раз втопить ніж у ворожих грудях. Сьогодні втонув би, та перешкодили...»

Він сильно оперезав нагайкою коня, і кінь поскакав по невеличкій рівнині, розтрісаючи криваві думи кама.

Проїхавши кілька кілометрів, Натрус знов наткнувся на уруса, що ходив якимись невиданими інструментами і теж щось залишив і вираховував.

Безсильна камова лютъ перейшла всякі межі. Він шмагав коня, щоб хоч трохи вилити її з переповнених грудей. Заляканий кінь біг шпарко по рівному плоскогірі, а кам складав у голові плани лютої пімсти.

Перетявиши рівнину порослу густими травами, кам виїхав на горб, звідки показався синій димок, що підносився над юртами. У долині стояв ще ранній туман, що синів від диму в той час, коли на горі вже добре припікало сонце. Але кам не відчував спеки. Його мучила гірша за спеку, непоборна лютъ і досада.

Кам переїхав швидко аїл і спинився коло нової великої шестикутної юрти, у якій жив його приятель Мабаш. Був це представник давнього княжого роду...

Сидів у ранковому бежурному настрою перед юртою на зрубаному кедрі і покурював люльку. Двері в юрту були відчинені, там поралась його молода жінка, а з закоптілого верха юрти йшов утору густий синій дим.

Побачивши кама, Мабаш приязно усміхнувся, але кам навіть не відповів на усмішку, а швидко зіскочив з коня й привіз за його до дерева.

Поводження кама не мало здивувало господаря. Що б то могло так рано розілити його?

Не люблячи довго над чимнебудь задумуватись, Мабаш покотився йому назустріч.

— Есен дер? — потурбувався він, заглядаючи камоні в очі.

— Есен, есен, — заспокоїв кам.

— Чого ж смуток блукає на твоєму чолі? — спитав Мабаш.

— Є чого сумувати, — відповів кам.

Вони сіли на зрізаного пня, і кам почав розказувати Мабашеві, що він бачив по дорозі.

Мабаш слухав пильно, зосереджено, попихуючи люльку й обличчя його ікоте потускніло, як диск місяця, що його затягнула хмаря.

— ...Знов сунуть на наш край блідолиці чорти, — тягнув кам. — Мало їм своєї землі. Коли б не та руда собака, що показалась на горбі, я утолив би у ньому ніж, щоб другим не було охоти заглядати в гори.

— Ще не пізно, — сказав спокійно Мабаш.

— Тут треба робити обдумано. Я не вірив, що казали. Люди люблять перебільшити, але сьогодні я переконався, що вони переменшили. Мені доповіли, що гороги хочуть пустити через гори свої чортові машини. Вони хочуть осквернити святу природу, вони хочуть загарбати наші чудові долини, вони хочуть загнати нас дальше в гори, на неродючі шпилі, щоб ми там виадихали, як худоба лютої зими. Усі краї долини в їх руках! Гей! Тут треба щось робити і швидко, бо там буде пізно!!!

— Радь що, — сказав спокійно Мабаш. — Моя голова дурна. Я не знаюджу ради.

— Рада є одна, — шепнув Натрус, глянувши в юрту. — Треба вибивати їх тут поодинці. Отих вчених їхніх, що то ходять і щось пишуть, чогось шукають на горах. Вибивати поодинці, бо проти їх сил ми не встоймо. Але треба їм показати, що гори для нас! Гори для алтайця! Треба, щоб вони це почули.

— Хто ж буде їх нищити? — зважився з остраком Мабаш.

— Як хто? Ти, я, сотні нас!

Мабаш засувався на леньку.

— Ти ж сам казав, що страшно.

— Страшно самим, а коли буде багато нас, не страшно...

— Смерть їм!... Смерть їм! — повторив. — Треба негайно починати роботу. Треба знищити його в найближчій дні, щоб не поширилась зараза, щоб іншим відпала охота сунутись до нас. Алтай для алтайців. Алтай має бути недоступна твердиня. Об неї розіб'ють голови не поодинокі люди, а цілі народи. Нас покищо мало, Мабашу. Нас два нічого не зробить. Треба зібратись нам усім, треба стати до боротьби всім алтайцям, як за тих недавніх ще часів, коли гори ройлись від наших повстанців, що захищали свої житла від червоної комуни. Вони злякалися нас. Ти памятаєш? Ніхто ногою не ступив тоді на землю нашу. Ти памятаєш? Але треба було ще довше триматись, а не кидати зброї за одну

обіцянку автономії. Ти бачиш, що зараз? Вони забороняють нам визнавати віру предків. Вони не дають молитись нашим духам, приносити жертви богам. Жертви наспі, не їх, і ми не маємо право порядкувати своїм. Правду я кажу, Мабашу?

— Правду кажеш. Ти кам, ти найрозумніший з нас. Тобі боги відкрили розум, а нам сповили чорною тьмою.

— Ми підбуримо всіх алтайців. Хто не з нами, той горог, тому смерть.

— ... Важко це буде.

Кам блиснув очима, як ножами.

— Не важко.

Мабаш знов присів.

— Наші душі темні, — почав він. — Темні, як утворення вечірня хмара або пітьма нічна. Треба влити в них світло, треба грояснити їх. Наші люди смирні. Так знов таки треба, щоб не були вони покірні, як вівці, а щоб стали дикими звірями.

— Усе зробимо, тільки б знайти в айлах своїх людей. Заднати тих, що ще не забули свого роду, треба закликати тульї I, щоб з тощуром співали про давню славу Алтаю. Їм треба творити нові пісні, про нових багатирів, що розшавлять ворогів, як за давнини. Треба, щоб вони були в кожнім айлі. Довгими осінніми вечорами, коли Ульгенъ погасить денне світло, щоб збирались у юртах люди, а співаки, щоб їм співали пісень і закликали до боротьби й помсти. Треба, щоб вчили подавати в молоці отруту тим, хто схоче молока напитись, щоб подавали гадюк замість риби, щоб убивали зашельців, як вовків у своїх загородах... Це так на жайбутнє, а з цими, що є цього року, з цими двома ми справимось, Мабашу, з тобою самі.

— ... Ов! .. ов! .. ов! ..

То алтайські господині скликають запізнені корови, що не вернули ще на ніч.

І линуть ті крики далеко у ніч. Їх повторюють узбіччя, і хоч в далені замоцкли, у горах ще чути, як скаргу: ... ов! .. ов! .. ов! ..

Густішає пітьма. Ховаються юрти. Сірі білій туман.

Біжать хвилини. На велетенському темному цифербліті вирісовуються дві фосфоритові стрілки — чумацький шлях.

Біжать хвилини...

Зза гір, зза лисих голов вилізло велике червоне обличчя і пільно глянуло в долину.

Здригнулась пітьма, припала до гір, сковалась за юрти, біжить у ліс, бойтесь світла. А місяць вище і вище, сріблить ріку, сріблить закоптілі юрти.

Під височезною модриною, при дорозі стоять одна велика шестистикутна юрта окремо. З її шпилля виростас деревце берізки. Позаду юрти чотири високі берізки, повязані по дві мотузками, на яких висять довгі вузенькі стрічки, різно-кольорової матерії. Посередині найширша стрічка чимсь розмальована. Це Джайл — бог

алтайський. Між ними п'ята берізка стойть окремо. Під неї привязані два коні. Один білий, як сніг. Від уадечки ависають дві стрічки — червона і біла. Коні дрімають, похнюючи голови. Час-від-часу один здригається і широкими червоними ніздрями ловить повітря. Голодний, але ніхто вже його не нагодуве.

По долині, як духи, проходять темні людські силуети. Вони швидко перетинають долину і щезають унутрі придорожньої юрти. За кожним рипом дверей із неї добуваються на двір звуки бубна. Вони вилітають крізь отвір угорі з густим димом і никнуть у темних просторах.

У юрті зібрались юже багато народу. Підходять ще ті, що спізнилися. Мостяться де попало. Туловище коло туловища, голова коло голови, як навалені на купу жовті гарбузи. Ті, що вже давно тут, пересиджували ноги, але розправити їх неможливо, і терплять. Вони зникли і вміють довго терпіти. Праворуч од входу сидять жінки. Ліворуч чоловіки. Напроти, на чоловічій половині, Мабаш біля бочки з аракою,^{*)} ліворуч від нього на жіночій Йинечі. Господарі й гості сидять поважні, зосереджені й курять люльки. Йинечі час-від-часу набиває їх тютюном, запалює від вогнища, що горить насередині, і подає — заднім, тим, що самі не можуть дістати до вогню руками. Господар наливає араки у дерев'яний посуд, надливає сам і подає гостям. Йинечі курить сама срібну люльку і пильно слухає, що викрикує кам. Той сидить серед чоловіків на ведмежій шкірі, а довкола нього вільне місце. Він нічого не бачить і нічого не чує, тільки в екстазі бе кулаком у бубон. Це він піднімається в сфері небесні, щоб поговорити з духами. Роазома має бути важлива, бо кам спішить і бе в бубон щораз швидше, щораз сильніше.

По добрій годині встає і починає крутитись у шаленому танку. Голос захрищливий, сам стомлений. Одна рука трясе бубном, друга бе калаталом по пнатягнутій шкірі.

Тріш сидить ліворуч від кама, курить люльку, сопе і не спускає з нього очей. Нарешті моргає тим, що сидять біля дверей. Там робиться рух, люди поспішно встають із землі, робить комусь місце, хтось відчиняє двері і через хвилину очищеним проходом крутиччись несамовито вилітає кам і біжить, ударяючи в бубон, до коней.

Коні підносять похнюплені голови... Молоді коні форкають, рвуться з прилонів, але даремне. Прилони міцні, кручені з вовни, не вірвуться.

У юрті ніхто не рухається з місця. Усі ловлять уважно звуки, що прилітають тепер до юрти знадвору. Але ось вони близчануть. У дверях появляється кам. Він біжить на своє місце, знов трясе несамовито бубном, брязкала дзеленьчать розпечатливо, ось, ось повідриваються, кам лущить калаталом в бубон... Дорога до неба віялка. Він вже бачив духів. Він їздив до них на конях... Ще кілька хвилин і він досягне мети. Кам напружує всі сили і почин-

^{*)} Рід горілки з молока, до 14° міцності.

нає ще несамовитіше бити в баранячу шкіру, але мовчки, немов набираючи свіжого голосу, бо по хвилині з Його горла летять знову слова, як камені тяжкі:

— Теніре угли тен сару
— Ульгенъ угли кергидай!
— Караганди козім - дий,
— Кармалаза колум - кан!...

І від цих слів рантом неначе дрож пробігла по юрті, неначе вітер гавни серед кущів у глухій тайзі.

...Ao, кам... ай!!!

А кам знов наліг на бубон. Якась надлюдська сила привліла. Ліва рука, що стискає бубон, як мертві. Пальці посиніли, права бе несамовито калаталом, а з горла такий же голос і дивні слова:

Сари камиш таякту.
Сари кута мененъту.
Сари тибек тишкенду.
Сари килію тон, кійген
Ульгенъ каоннин, кан - каршит.¹⁾

...Ao, кам... ай!!! ...Знов пробігла по юрті, як жах...

Екстаз кама доходить до апогею:

Інгай гак, гак, інгай гак.
Кай - гай гак, кай - гак гак!...

Ще кілька слабих ударів у бубон і тихо. Кам звалився на бік...

У юрті запанувала мовчанка. Чути було сопіння людей і потріскування вогню.

Кам водив втомленими очима по присутніх, а вони всі дивились йому в рота, чекаючи, що він скаже.

— Я бачив Чет-Чалпан, — почав глухо Натрус.

У юрті зашуміло, заколихались голови, як на городі маківки від вітру.

— Зі мною говорив Чет-Чалпан,²⁾ — повторив кам. — Він сказав мені, що на край наш насувається кара. Насувається хмаря блідолиціх тонконогих чортів, що хочуть заповенити край паді. Вони займуть долини наші і поженуть нас, мешканців золотого Алтаю на безлісі, дикі пшилі, де нема поживи худобі і вівцям, де нема напі коням і тоді чорна Улюм³⁾ викосить нам народ.

По юрті пішов зойк, жінки заплакали ніби за мерцем.

¹⁾ Жовтий камиш з тростиною.

Жовтий з конопель поїд.

Жовтим покрите хутро одягнув

Ульгенъ, царський гірський соболь.

²⁾ Чет-Чалпан — Герой алт. повстанець 1904. р.

³⁾ Улюм — смерть.

— Вони розкопають наші гори, Алтин-ту,⁹) наш золотий Алтай. Виберуть з нього багатства, що іх стережуть духи, що ревниво оберегають їх перед нами.

— А-а-а... А-а-а!... — полетіло по юрті.

— Вони заберуть наші озера й виловлять з них рибу, щоб гинули з голоду алтайці. Вони виріжуть нашу тайгу, де ростуть кедрові горіхи, вони вистріляють нашого звіря.

— А-а-а... А-а-а!... — затріпотіло тихо, як метелик, що обсмалив крильця над вогнем.

— Вони пустят чортові машини, що своїм ревом лякатимуть орлів, збурять наші юрти, насміються над нашими жінками, над нашими богами.

У юрті тепер стояв уже рев і зойк...

— А що робити з тими, що ходять тепер по горах? Що робити з тими, що чогось шукають у них? — запитав Мабаш.

— Я ще не говорив про це з духами. Я ще спитаю тих, що вище.

Кам одягнув свою шапку з двома широкими, довгими до самої землі білимі стрічками, взяв бубон від Тріша і почав знов бити в нього, піднімаючись у вищі сферу, де живуть вищі духи...

На небесному годиннику значно пересунулись стрілки і зблідли. Місяць пройшов свій довгий шлях і зсувається у безвісті на спочинок, а кам у юрті піднімався усе вище, у вищі сфери, щоб випитати всіх духов, щоб розпитати їх, як врятуватись алтайцям від неминучого лиха.

Ранок застав його зневаженого, блідого біля вогнища. Частина гостей розійшлась по юртах доспіти ночі, а решта куяла до ранку, покуливши на землі.

Інече дрімала, сидячи. Вона сперла голову на бочку і їй снились страшні сни. Тільки сліпий столітній дід, колишній славний кам, що прийшов послухати слів молодого, докидав до ватри дров і тягнув свою люльку. Він згадував давні часи своєї молодості і порівнював їх з теперішніми.

Кам стиснув закаблуками коня й сміливіше рушив вперед. Через кілька хвилин він був уже на місці роботи художника. Розглянувшись довкола, ще раз і впевнившись, що нікого нема, зліз з коня, привязав його до дерева над потоком, підійшов до пенька, що на ньому сидів художник, витягнув з кишені молоко й дудку й знову подався над пстік. Він шукав відповідних камінців. Чез рівні години повернув на місце, несучи їх повну полу. Були це камінці, що мали мисочковату форму, різної величини, з невеличкими заглибленнями. Кам порозкладав їх обережно поміж травою в різних місцях довкода пенька, а одного вstromив у дупло. На камінці поналивав молока. Закінчивши ту роботу, сховав пляшку в кишеню, сів на пеньок, притиснув дудку до рота і почав грати.

Дивні звуки полетіли з сопілки. Вони змішались з шумом

⁹ Алтин-ту — золоті гори.

водопаду і щільно заповняли долину до берегів, як вода заповняє закриту з усіх боків балку.

А кам грав без перерви. Налягав, здається, на дудку, вкладав у неї свою душу, видихав свої болі, свою помсту. Дудка скигліла під подихом його, немов промовляла словами. Страшні мусіли бути слова... А кам грав і грав, аж втомився, аж не стало повітря в грудях.

Нарешті замовк, а звуки, що вийшли з сопілки, вдарилися об скелі, як ранений лебідь крилами.

Кам почав наслухувати. На найменший шелест у траві він перемінявся в слух, переривав дихання. Він пильно поглядав на траву, але вона не колихнулась і тільки коники полекі стрекотли в ній.

Він знов притиснув дудку до вуст, і знов адригнулась долина, знов полилися звуки ще жалібніші, ще страшніші.

Коли ралтом перервалася музика.

В одному місці заколихалася трава. Кам глянув туди. Щось бігло поміж травою.

— Змія чи ящірка?

Через хвилину лице камове прояснилось. Це повала велика Тілан.⁵⁾

Не встиг він розглянути гадюки, як зашелестіло в другому місці. Кам побачив, що до мисочки з молоком підкрався бронзовий вуж і пив молоко, як кошеня.

Підбадьорений улею знов почав грati. Кам входив в екстаз... Кам встав і, виграючи, почав крутитись на місці. Очі йому горіли вогнями. Божевільна радість розпирала груди. Тепер з кожного кутка виповзали гадюки і повали на голос сопілки.

Дальше грati не потрібно було. Кам застромив сопілку за халяву й, обережно пробираючись поміж трави й кущі, високо підносячи ноги, прямував до потока, на розмову з богами...

— Ерліку! — кричав шаман. — Ти вислухав мене, не позбавив мене мої сили. Зішли на цього смерть. Зішли смерть на тих, що ступлять на землю нашу. Ерліку!...

А. ГАРАСЕВИЧ

Побрратими

(С п о г а д)

Памяті Олекси Блестова.

На дворі стояло прозоре осіннє пополуднє. Сонце відбивало проміння на бляхах домів, вітер шарудів каптянами. В повітрі тримтіла осіння вологість.

⁵⁾ Тілан — рід змій.

З довгої, неохайної, жовтої будови, на якій пишався, оббитий бурями та негодами, напис »Русская народная школа«, ринули багристою гурмою діти.

Малі, пообдирані розбишаки, неначе бриски живого срібла, порозбігались з криком та вереском у вир брудного жидівського містечка.

А від будов лягали сині тіні, тарахкотіли фіри, гrimіли авта, закутуючи світ в гори задушливого пороху.

Так радісно було двом товаришам »сусідам« з однієї шкільної лавки вирватися на вільний світ після довгого, втомного сидження, так приемно було простягнути до безконечної блакиті рученята, і дати відчути силу давнікого голосу.

Вони грались на локомотиву: збивали ногами золотистий порох, що бухав наче пара зпід коліс паротягу, тяжко тушаючи неребігали вулиці, рівномірно сопіли і дмухали.

Станули аж за містом, задихані й облиті потом.

— От, я тобі зараз покажу, Васи, якого я лука змайстрував, — сказав більший з них, очевидно трохи старший і статочніший хлопчина, якому мабуть було на порозі 10 літ. Він був убраний в заялозену селянську сорочину, а такими ж полатаними штанятами, і босий.

— Твій лук це нічого. Слабкий дуже. Ним нічого не зможеш вбити. А я зробив лук із залізою стрілою. Такі луки козаки робили...

При цьому він діловито розмахував руками.

— Але мій лук є легший і далі несе, — боронив своєго майна білявий Василь. — Важка, залізна стріла далеко не долетить!

Він був вдягнений по-міщанському, ясноокий і повновидий.

— Такий лук скоро зломиться. Таким луком нічого не прошиєш. А ходи-но зі мною! Я тобі покажу, де я його скрив.

Хлопці вийшли з міста і пішли полями. Осінь погладила ліси, розкучерявила й озолотила їх. Під ногами сіріло хабаззя, ноги вгрузали в чорну землю, що розорана роакинулася, чекаючи плоду — осімини. А далеко біліла свита сіяча. І за ним в повітрі тягнулася смуга зерна.

Хлопці перебігли довгий залізний насип, і збігли в долину.

— І нікому ані слова про те, де я його скрив. А то люди вкрадуть... Передерлися через лози, перейшли в брід болотисту густину і шмигнули комишами. Провадилися за руку. Ставало темно від комишів і ноги груали в болоті.

— Куди ж ти мене, Олексо, ведеш, в таке багно. Та ж на мене дома будуть сварити, коли такий заболочений прийду.

Олекса на хвилину зупинився, роздув ніздрі, оглянувся дзічі і сказав:

— Вже недалеко. Тепер схились, щоб голову не розбив. Ще продеремся крізь оці кущі.

Комарі тяли голі ноженята, але руки не пускали одна одну.

Ще хвилина і хлощі стояли на малій, буйною зеленою травою і комишами порослій, галявині.

— Тут я працюю і живу тут, — говорив Олекса. — Батько мій хорій, і я не можу бути коло нього. Мама торік померла. — Його чоло споважніло.

— А я сплю у тітки, а днію тут. Тут я і лук зробив...

Він підійшов до куща, що стояв посередині галявини, розхилив віття і витягнув довгий загнутий предмет, що ніс горде наймення воєнного лука.

— От і він, — говорив майстер, гордо споглядаючи на свій твір. Стріла була залізна і вужка, хоч нею мури гати.

— А от, покажу тобі, як з нього стріляти.

Василеві нова забавка сподобалась. Він вже навіть забув, що комарі потяли його білі ноженята, що комиші порізали тінку шкіру його рук, забув про те, що дома його лаятимуть, коли прийде так пізно, і ще такий заболочений.

Він з зацікавленням, розкривши рота, дивився на своєго бадього товариша, що напинав лук з залізною стрілою.

Титива затремтіла і в кущах зашаруділо.

— Видиш? — радісно крикнув Олекса, — як летить! Ко-зацька стріла!

Га? Отут, на отім огнищу і її викував.

Обидва вони мов миші поскакали до куща по стрілу.

— Дай, нехай я стрілю тепер, — просив Василь, — і за хвилину стріла була знову в кущах.

Забава розгорілася.

Поволі небо почало багрітися, день схилявся до заходу, на дворі похолодніло, але розиреним забавою хлопцям не хотілося віртатись додому.

А як обридло вже стріляти з лука, вони пурхнули, як два горобці, вилетіли з кущів і побігли полем далеко-далеко, де синів осінній туман, де синіли лісисті гори і де за ними світило до сонця дзеркальне плесо Тиси.

Сиділи на крутому березі, ноги звисали вниз, під ними крутилася чорна вода.

— Ти роджений тут, в Хусті? — питав Василь.

— Так, я народився тут, на цій землі, — відповів його побратим з гордим жестом. — Одначе мій дід — з Галичини. Козак був, нівроку. Ланци рвав. Називався Михайло Блистів.

— Але ж ти називаєшся Блест!

— Так, але мое імя перемінили мадяри, і чехи. Мого діда били мадяри. Кров текла. Довго сидів в тюрмі. Потім вирвався з тюрми, підплівативши сторожа. Втік в ліси. Годувався корінням так, як я тепер. Я був тоді дуже малій, і пам'ятаю, як раз зночі заскрипіли двері й увійшов мій дід. Був страшний. З бородою, вусами, обдертий. Хату нашу шандари стерегли, але дід так захався, що його не злапали. Його пригнав голод до хати. Мати йому скоро мелай зварила на вечерю. Не був дідо довго в нас. Напохапки вечерю зів при незасвіченому столі, поблагословив

мене, дав мені книжечку і зник. На дворі була чорна ніч, і дощ осінній падав. Все замовкло. Аж за пару хвилин зірвалася метьушня і почали падати стріли — і від того часу я діда свого не бачив. Калкуть люди, що в Тиси його викинули...

Хлопець замовчував, і очі його стали мутні. Від Тиси віяв вітер, і скуйовджував волосся.

— Чого ж твого діда мадяри заперли?

— Тому, що бурив людей проти панів, тому що йм роздавав такі книжечки, як і мені.

Він розіпняв скорим рухом сорочину на грудях, і витягнув маленьку книжечку, на якій стояв напис: «Малий Кобзар».

— Кобзар! — скрикнув Василь. — Я знаю. Його написав Тарас Шевченко!

Олекса разогорнув книжечку, листки якої мали завжди намір розлетітися з вітром по всіх сторонах світу...

— А ці рядки мені дідо завжди читав:

... свою Україну любіть,
любіть її во время лютє,
в останню тижнюю мінуту
за Ней Господа моліть...

— Тепер знаєш, чого я цього лука змайстрував з залізною стрілою? — спітав по хвилі мовчанки, пильно вдивляючися в Василя.

— Знаю, — відповів хлопчина. Очі йому горіли. Сутеніло... Сонце зникало за синіми горами, червонило востаннє плесо Тиси і відпливало з нею ген-ген за обрій.

Падала зоряна ніч на буйні хлопячі голови...

ДО ВП. ПЕРЕДПЛАТНИКІВ

До цього числа прикладаємо чеки всім нашим передплатникам і післяплатникам. Просимо вирівняти свої залегlosti і післати передплату на II. квартал.

На II. квартал — починаючи 4. числом — будемо засилати журнал «Пробоєм» тільки тим, що матимуть заплачено за I. квартал. Додаточно числа не будемо засилати. Тому негайно вирівняйте свої залегlosti, щоб не робити трудноців у видаванні одинокого українського журналу культури на всю еміграцію!

Хто вже має вирівнано і за II. квартал, той хай ласкаво використає складанку на замовлення книжок з В-ва «Пробоєм».

Адміністрація.

Р. ЛСОВИЙ

Де Шевченко?

Нижче подані завваги не мають на меті ані давати ще одну інтерпретацію Шевченка, ані полемізувати з авторами різних праць. Полямічні нотки статті ужигі єдино на те, щоб яскравіше закреслити думку автора цих рядків.

Не належать теж вони до типових писань «у річницю», бо повстали вони з іншої потреби. Зрештою на нашу думку годі підходить з перспективи «річниць» і других святкувань до проблеми зasadничої важності. А такі проблеми хочемо тут бодай в найбільш загальних обрисах порушити.

Ніхто, здається, не буде заперечувати, що «Шевченко» як предмет наукових дослідів і всенародного культу є сумою найрізноманітніших елементів духового порядку, в яких нелегко сьогодні українцеві знайти орієнтацію. Не один раз піднімалися в нас голоси протесту проти наклепів історичних ворогів України проти Шевченка і проти тих земляків, що обтяжені добою поневолення намагалися зредукувати в ні що одного з найбільших синів України всіх часів. Та коли вороги своїм ніколи непритупленим інстинктом від Белінського і сучасних йому самодержців аж до червоного забронзовування наших часів найбільшу небезпеку якраз для себе від Шевченка відкрили та в подивугідній послідовності різними засобами його ишти намагалися, то українське наставлення супроти Шевченка дас свідоцтво далекосяглій і ще до сьогодні непереможеній непевності. Правда, і виступ Куліша (з одного часу) і драгоманівські походи проти Шевченка належать здається, до минувшини і є підстави думати, що прийшов час на далекосяглій куль т Шевченка. Та ми далекі від того, щоб на віть у наставленні молодого українства, наставленні, яке еволюціонує в напрямі на культ усі елементи цього наставлення без застережно приняти.

Свідоцтвом непевності у наставленні до Шевченка є м. ін. ціла скарбниця неокресленої вартості понять про Шевченка. Люди, що є приклонниками найширшого Шевченківського культу, дуже непевно говоритимуть на тему «Шевченко в дійсності». Дуже неясно вражаютъ такі крилаті слова, що «Шевченко відчув духа доби», є «національним пророком» чи навіть «батьком українського націоналізму». Зокрема дуже незясована є справа відношення ідейних основ Шевченкової творчості до ідейного добра сучасного молодого українства.

Труднощі, що на них тут вказуємо, не є труднощами тільки і виключно «теоретичної сфери». Всупереч поширеній у нас моді бачити у великих проблемах сучасного життя вигадки «теоретиків» скажемо з настиском, що проблематика шевченкоизнавства і шевченківського культу повстала в першій мірі з незвичайних труднощів таки нашого практичного життя, що знайшлося в часах справді переломових.

З цієї причини уважаємо, що і шевченкоанавство і всенародний культ Шевченка опинилися в стадії, яка вимагає конечно зясування річей основних, це бо таких, що для науки і для культу є логічно першим. Наши завваги, хоч як загальні й тимчасово закроєні, мають завдання впровадити бодай згруба в той терен, з якого ці основні речі вирости мають.

I.

Вихідною площиною хай будуть загально знані факти. Українська думка, а зокрема наука, старається опанувати «Шевченка», як предмет своїх зусиль різними методами вже довгі десятки літ. Одночасово росте й кріпшає всенародний культ Шевченка, — явище дуже неоднородне. Побіч контурів величнього міту наростає широким руслом ще й наверстування, яке можемо назвати звульгаризованим Шевченком. Не треба розуміти, що широкі українські низи є «носіями» цієї вульгаризації, а т. зв. інтелігентські круги творять міт. Вистарчить звернути увагу на факт, що деякі народні перекази про Шевченка в Україні можуть справді імпонувати та мають глибокий соціологічний сенс. У загальному вульгаризація Шевченка починається таки серед «інтелігентських кругів», а звідти перекидается в низи.

Вже з цього видно, що в сучасному українському наставленні до Шевченка є багато проблематичних моментів. Наагал думають, що у відношенні до поета маємо канон устійнених норм і незрушимих правд. Та вже поверхова застанова спихає такий погляд у площину пересудів.

Але найбільше шкоди спричинив загально поширений погляд, що Шевченко «легкий», «приступний», для кожного без решти «зрозумілій». Так думають напр., що «Заповіт» чи «Кавказ» без труду дадуться зредукувати до позему одного чи другого сприймача. Ці чверть - правди важко зарисувалися на українському наставленні проти Шевченка. Ще й сьогодні знайдуть вони чимало оборонців. Їх наростання треба завдячувати великому непорозумінню. Правда, майстерна Шевченкова мова, а далі незвичайна гострота його творчої думки мають силу ділати стихійно на найбільш різноманітних сприймачів. Та ця величава, королівська простота та сила стихійного ділання не значить ще, що Шевченко «простий» та «легко приступний». Зважмо тільки, що шевченківська наука мимо традиції довгих десятків літ не вийшла ще поза стадію вступного шукання, що є доказом не «легкості», а великої нерозгаданості Шевченка. Та щоб ще яскравіше підкреслити думку, що «простота» не означає ще «легкості», вкажемо на книги Евангелії, що є під деяким оглядом навіть дуже прості та мають велику силу безпосереднього впливу на сприймача. Однаке було б великою помилкою думати, що в тих тисячах і мільйонах відзвуків Евангелії в душах читачів вичерпувався увесь його зміст. Те ж саме можна сказати з відповідними пропорціями і про Шевченка.

II.

Не вільно на цьому місці не згадати окремо й шевченківської науки.

Не можна не признати їй великих заслуг. Дотеперішній дробок, що виявився при збиранні великої маси матеріалів, матиме завжди велике значення для змістовності нашої культури, що не вийшла назагал поза стадію експериментів. Приклад експерименту, який зладжено принагідно і з думкою примінити тези исиха-аналітиків до Шевченка була праця Балея («З психології творчості Шевченка»). Біографія Шевченка, яка мала появитися у відомому варшавському виданні, була зложена, як показують уривки, без всякого поглиблення. Її автор навіть хвалився на відчitі у Львові, що вона не буде писана на «хитрій мові». Теж другі праці — виключаючи навіть авторів, що з українського духа писали — є свідоцтвом того, що Шевченківська наука не здобула для себе належних підвалин логічного й епістемологічного порядку. З тієї причини не могла так співділати у боротьбі за духовість модерного українства, як їй це належалося б. Тут Й виручила в дечому зближена до неї нечисленна публіцистика високої класи, яка у своїх засновках орієнтувалася на відповідні найдальші речі, без огляду на те, чи в цих найдальших речах переважали елементи раціонального пізнання чи віри. Тут випали свіжі, запліднюючі думки. Та одночасно з оживленням боротьби за Шевченка можна нотувати нове популяризування нераз проблематичної вартості. Неоспоримий факт, що в теперішні часи спеціально близька видається атмосфера Шевченкових творів, викликує найдальші різнопородні погляди. Автор цих рядків чув на поважному зібранні інтелігентської молоді думку, що Шевченко в «Заповіті» ясував тактику напої (!) політичної боротьби. Найцікавіше явище, яке в нас залишки підчеркують, це «актуальність Шевченка». Тут відразу насувається питання: а що буде, якщо колись у зміненому порядку світа оця актуальність відпаде? Чи ті всі (неформально названі) «політичні поеми» і думки лишаться тільки як пам'ятник минулого лиха й більш нічого?

Тут ми дійшли до питань, які сягають вже поза терен поширеного в нас Шевченка.

III.

Коли говоримо про «Шевченка», то не завжди маємо на думці одно й те саме. Дуже часто йде нам про Шевченка — конкретну людину з обмеженого часового простору, отже окреслену психо-фізичну цілість. Завдання дослідника-біографа — дати образ тієї конкретної людини, що хоч перестала, як психо-фізична цілість, існувати, проте, силою своїх чинів, а зокрема своїх творів, переросла цю часову просторінь, що стала в певному значенні безсмертною. Цю безсмертну постаті Шевченка маємо на

думці, скільки разів говоримо про цього, що «живе», «панує» й «пануватиме» в українському світі «доки живуть люди», як невидимий, а всюди причасний владар. У геніальніх візіях своїх творів бачить Шевченко так свою ролью. І щоб цю справу належно оцінити, треба сконfrontувати королівську скромність Шевченка, що так часто кидается у вічі з його творів з його чисто владарським гнівом, що як у «Посланні» виходить далеко поза обурення звичайної людини та звертається не тільки до прийдешніх поколінь, але, що є найбільш могутнє — до «мертвих».

(Далі буде).

С. НИКОЛИШИН

Українська совєтська проза¹⁾

2. СОВЕТСЬКА ДІЙСНІСТЬ.

Справжнім революціонерам-романтикам, як призирливо їх називали комуністи, «будні революції», цебто совєтська дійсність — не подобались. На зміну революційним героям прийшли ташкентці. За »громадянською« війною посунув НЕП. Замісць революціонерів героями стали непмани і комуністи. Совєтська література з кадром старої ідеалістичної інтелігенції і нових робітників пера, що були в цьому сенсі під впливом оцих старих, одержала в спадщину занадто багато елементів аристократизму (духа), щоб могти спокійно обserнувати це життя. Міщанство завжди викликало на Парнасі ненависть. Література стала критикою життя.

Критика комуністів.

Критиком комуністичних чиновників і непівських буднів виступив передовсім **Микола Хвильовий**. Він показав у десятках своїх імпресіоністичних новел які то були людці, що горнулись по перемозі большевиків до компартії. Погані зі втраченою честю дівчата, невдахи і люмпенпролетарі - мужчини.

Показ цього політичного люмпену Хвильовий зачав провадити вже у своїй другій збірці новел »Осінь«. Ось яке враження зробила ця збірка на большевицьку критику: »Загалом на всій збірці

¹⁾ Див. „Пробою“ ч. 1 і 2/41 р.

Нижче поправляємо фактичну помилку, яка в нашій статті пригадці про письменника О. Кобця сталає. Письменник О. Варава (псевдонім — Кобець О.) не був забитий дні 15. січня 1918 у Києві, як це видається з його книжки і як це стоїть у рецензії В. Василевича у львівських «Давонах» ст. 265—7 з р. 1933, але був ще у 1923 р. редактором літературного відділу «Нової Громади» Київ. (Дивись «Нова Україна» Прага ч. 9/1923 ст. 133). Цю автостку НУ підтверджує мені один мій читач.

лежить печать подвоєння, рефлексії, розочаровання, печать сірих буднів за НЕПу, що так сильно вразив своєю безкольоровістю багатьох випадтів революції. Распроклята тоска, нудьга, осінні настрої — ось що ми бачимо в цих Анархах, Огрє, Сайгарах, і недаремно автор так демонічно освітлив цільну свою жорсткістю натуру дра Тагеблата (в «Я») (О. Дорошкевич). Ціла верства правлячої кліки, як в «Санаторійній зоні», заморена, зачумлена матеріалізмом. «Як у свій час носили винниченківські сорочки, так тепер наше глухе місто поринуло в матеріалізм. Якась пошестя. Підеш в гімназію — матеріалізм. Підеш в Просвіту — матеріалізм. Навіть в автокефалії про матеріалізм чуєш». В «Івані Івановичі» дав потім Хвильовий синтетичний портрет типового пана цих часів — комуніста, матеріаліста не в філософічному, а в буденному значенні цього слова. Іван Іванович уже не чинуша, а потвора революції.

Компартія жадала іконографію комуністів, Хвильовий спротивився: Як то, він має оспівувати «всяку сволоч.., тільки тому, що вона зветься комуністами?»

Хвильовий беззастережно панував у прозі аж до р. 1925.

«Справжній чоловік» у Антоненка-Давидовича — комуніст, є типом все того найбільше осміяного в українській і російській літературі «міщанина». Містичного буржуа — ненавідів люд, міщанина — література. Ці два поняття — не синоніми.

Гр. Епік у повісті «Без ґрунту» (1927) показує, як справді всесильний російський бюрократ не вмер. Навпаки, — Василь Васильович, паршивий писарчук, спритно використовуючи диктатуру, ницить молоде життя. Мала людина, беззахисне дівча Софійка, справжній пролетар, як була, так і лишилась беззахисною. Хто скаржився, раніше був бунтівник, нині — контрреволюціонер. Революція змінила тільки кваліфікацію і підвищила кару за такий злочин. А злочин — не покорятись слухняно владі імущим і там, де вони цієї влади не мають, — злочином лишився. Яко критику на свою книжку, чув автор таке: «Якщо Епік не переробить своєї книги, його посадять у Бупр». І справді посадили.

До яких безмежних неймовірних розмірів доходив урядовий терор, ще яскравіше показує роман **Андрія Головка** «Бурян» (1927). Все живе, що тільки є на селі, душать кілька осатанілих членів панівної партії. Всі роди зловживання влади і користолюбства, які тільки можливі на селі, і які тільки може видумати самодержець волосний чи сільський, творяться без найменшого огляду на які б то не було засади, чи закони. Бурян поріс на знищений землі, і переріс, і глушить все корисне, шляхетне, що тільки ця земля ще родить. Головків «Бурян» побудований не на фантазії, а на справжнім, не вигаданім, життєвім факті. Факти взяті з судового процесу — «димовицінн». Це був, цим самим, також перший реалістичний роман советської літератури, художній ре-

портаж. Головко тільки уміло побудував сюжетні вузли, і повість вийшла цікава. Історія Обухівки — це історія українських сіл 1924—25 років.

»Щось подібне, — каже А. Ізотов, — але в невеличкому масштабі, можна найти хіба в Панча «Там, де верби над ставом» (1923). Але це не зовсім так. У Панча обидва приятелі використовують тільки змінливі революційні обставини. В «Буряні» все неазінна компартія, монопольна, безконтрольна...

Опис голоду на Україні знайдемо в збірках **Підмогильного** «Проблема хліба» (1927) та Андрія Головка «Можу» (1926). Проблема хліба в Підмогильного, як правильно помітив А. Музика, не тільки назва одного нарису. Вона центр проблеми цілої його збірки, де хліб і жінка, голод і стать, економіка і біологія (Музика каже — психіка) цікавлять письменника. Головко трохи сантиментальніший і показує, що і в епоху соціальної революції людина має добре серце, але тільки до своїх.

До чужих немає милосердя. Про це переконує нас **Б. Антоненко-Давидович** («Тук-тук», тощо). Жертви соціального перевороту, які він з глибоким відчуттям змальовує, викликають у читача неприхильність до большевицької революції. Б. Антоненко-Давидович був переконаний «контрреволюціонер». З літературного осередку «Ланки», що до нього він належав, всі члени були зліквідовані. Зліквідовано і його. «Вмирають Свароги» (1932) була Антоненкова остання репортаж. Відкривала вона нам страшну здичавілість села, смерть усього вищого, всіх старих богів. Пізніше репортажів, чи просто реалістичних творів не можна вже було писати. Постишев наказав писати методою соціалістичного реалізму, ура-соціалістично...

Соціалістичний реалізм заступив місце пролетарського. Тенденцію пролетарського реалізму у всьому викривати вплив пролетаріату, зображувати його побут, прищіплювати йому большевицькі ідеї. З позицій пролетарського реалізму можна було виправдати і сатиру на соціалістичну дійсність, що була ворожа пролетаріатові. І, як ми це бачили, література цю можливість використала.

Москва, однаке, мала досить багато традицій старого самодержав'я.

Щоб догодити і загальній тенденції до реалізму і підпорядкувати собі всі пера, видумали літературні генерали обовязковий стиль соціалістичного реалізму. За цією методою письменник викриває дійсність, дивлячись не на дійсність, а в офіційні циркуляри. Дійсність одно, інтернаціонал друге. Обовязковим героєм літературних творів став не пролетар, а верхівка партії — комуніст.

Не маємо охоти розглядати ці «твори».

Безпритульні та урки.

Окрім комсомолу, в Советах ще є «безпрієбрнис». Не написано багато про них книжок, але ті, що є, дуже цікаві.

Гордій Брасюк написав про них прекрасне оповідання «Безпутні» (1926), що легко читається і є, здається, першим на цю тему в советській літературі.

Але дійсним автором вуркаганів був Іван Микитенко (нар. 1897), херсонець, лікар з фаху і один час — завідувач будинком для безпритульних. Була це, отже, людина, що безпритульних добре знала з автопсії. За постишевщини і недовго по ній Микитенко був великим паном в літературі. Після викриття Постишева, Любченка та Хвилі виявилося, що Микитенко колись врятував від чекістів свого брата-повстанця, і це письменникові зломило вязи. Микитенко знаний більше, як драматург, але лишаться, безперечно, тільки його вуркаганські повісті — «Вуркагани» (1929) та «Ранок» (1935).

У «Вуркаганах» трохи сантиментально і з ухилом до психологізму подана історія талановитого хлопця з Одеси, що бореться з ворожим всякому таланту советським побутом, зовсім так, як це в подібних сантиментальних романах діється в «буржуазному» світі. В повісті «Ранок» побут вуркаганів далі майстерно описується, при чому автор заводить читача з нетрів міста до нетрів чекістської виправчої колонії. Колонія, заснована в колишньому монастирі, «bastilії Божої матері», подана переідеалізовано. — чекісти там ангели, а урки — диференційовані. Але читач і з такого «твору» довідується дещо. В характері творчості Микитенка помітна риса боготворіння культури, і це як-найбільше показує московський вплив на нього. Безпритульні у Микитенка настільки романтизовані, що, як каже І. Ле, — «безпритульництво в «Ранку» звучить, як особливий дитячий героїзм, а не соціальне лихо...» Микитенкові пощастило «зберегти» коло 52 «батирських» слів у своїх романах. Шоб написати «Ранок» письменник сам довго жив у колонії серед блатних. Як видно з висліду, старання виплатилося. Всі його агітаційні песни скоро забудуться, а роман, заснований на твердій дійсності, буде завше притягати до себе читача.

Подібний пізнавальний, репортажний характер має і повість — записи Льва Скрипника «Будинок примусових праць» (друге видання 1931) з життя урків та злочинців у тюрмі БУПР-1. Повість показує багато неприкрашених характерів людей споду, як також і спосіб тюремного піклування Советів над звичайними злочинцями. Політичних злочинців трактується інакше, безмежно суворіше.

Село і місто.

Проблема села і міста в українській советській літературі була завжди якась боюча і чудна. Якось так сталося, що большевики вважали себе за ідеологів міста, а не-большевики — села. Спочатку, короткий час по революції, в перевазі було село, а потім

місто. З цією свою підрядною ролею село ніяк не хотіло помири-
тись, і звідси гасло **третьої революції**.

Українська література більше цікавилась селом, ніж містом. І це зовсім не якось її хиба, як це нам намовляв декаданс. Теми, сюжети вільно поетові брати, звідки він хоче, — радше а того, що він досконало знає. Треба тільки, щоб те, що написано, було правда, — цебто, щоб розповідь відповідала дійсності, ви-
світлення — здоровому глувадові, а форма щоб була мистецька. Скільки у світовій літературі є цікавих книжок з селянського життя! У нас проти селянських повістей протестувалось найперше з фальшивого європейства (місто — Європа), а потім з фальшивого революціонерства (місто — пролетаріят). І хоч говорилось у нас про засилля села у літературі, села в літературі ми ще й досі не маємо. Бо наша література не бачила села, а пропагувала щось про село, чи на селі. У нас ще, покищо, мало **спостерігаються** речі, а більше про них **думається**.

Про куркулів маємо дві порядні книжки: «Білий вовк» **П. Панча** та «Захар Вовгур» **Гжицького**.

Панчова книжка цікава, але хибна. Куркулі у Панча — зло-
чинці. Це дискваліфікує родину Власа Волоса («масло маслянє»!), щоб новно заступати собою куркульство. А ідея книжки, що кур-
кулі самі себе знищать, — є взагалі дивна. В цілій Європі й Аме-
риці куркулі (фермери) пречудесно живуть. Коли б повстала укра-
їнська держава, були б з них (або з їхніх дітей) знамениті укра-
їнські патріоти! І коли б не большевицьке «розкуркулювання»,
цебто коли б не большевицьке адміністрування, — не вигинула б,
а розмножились би наші «дуки - срібленики».

Захар Вовгур життєвіший тип. Це — куркуль! Його роз-
куркулили, вислали, але він повернувся й не покаявся! Він ни-
щить село, бо воно все одно йому вороже. Він нищить рудні,
бо вони — маєток держави. Вовгур живе однією думкою —
помсти, його єдиний духовий мотор — ненависть. Цьому можна
повірити. Автор, що зумів створити повість про Вовгуру, не бу-
денна людина. Читач з цієї книжки пізнає, як виглядала на укра-
їнському селі колективізація.

Таке селянство здібаемо ми і в «Червоноградських портретах» **Ів. Сенченка**. Сильне, брутальне, що його ніяка революція не зни-
щить. І справді, — чи зробила з ним щось қолективізація? Ди-
виться, воно вже має знов дещо своє, власне, воно вже має одна-
кові «права» і, не бійтесь, — воно ще себе покаже!

Але не червоноградські селянин рішатимуть проблему села й
міста на Україні. Червоноградці лишаться селянами. Не рішив
цієї справи ані Махно, герой роману «Третя революція» (1926).
«Похід Махна на місто — це похід усього села проти міської
культури. Образ Махна — це образ зконцентрованого села» (П. Колесник). Рішатиме І Радченко, герой іншого роману
В. Підмогильного «Місто» (1928). Радченко, той селянин, що в селі
лишатись не хоче. Він іде до міста, учиться, урбанізується і крок
за кроком завойовує собі його. Символом його перемоги над мі-

стом є його перемога над міськими дівчатами. При вступі до міста Йому мила, як згадка, його сільська товаришка. Пізніше, редактора Радченка вона вже не цікавить. Він щабель за щаблем здобував любов все країнціх і країнціх міських жінок. З книжки дещо довідуємось про мистецьке життя українських письменників у Києві за доби найпліднішої їх праці — за і безпосередньо по літературній дискусії. Роман Підмогильного розрахований на зрілішого читача.

Диктатуру чужого міста над рідним селом добачає в соціалістичній революції на Україні **Павло Нечай** в повісті «Ромби і квадрати» (1931).

Конфлікт села і міста в українській літературі непотрібна турбація. У нас бо, власне, ще широкого міського життя, в європейському розумінні цього слова, ані нема. Конфлікт село-місто у нас не конфлікт соціальний, а конфлікт національний, місто у нас не українське.

Місто на Україні зукраїнізується, коли зукраїнізується держава. Бéа власної влади — марно чекати, що прийде власне місто. Бо всі проблеми рішає держава, єдиний суверен на цьому світі.

Колективізація.

Не знайдемо, звичайно, в творах про колективізацію субективних, особистих вражень, чи спостережень українських поетів. Є прописна «істина» — «хвилюючі» рядки. Проте, для обзанайомлення з колективізацією і ці твори дещо дають. Для літератури, як мистецтва, однаке, є це мертвороджені діти.

На тему колективізації написав **Гео Шкурупій** свій роман «Зима 1930». Роман цікавий у політичному відношенні. Шкурупій у ньому показує, що колоніяльна влада кампанію проти куркулів на Україні використовує проти українців взагалі. Щоб легше боротись з українцями, українців просто ототожнено з куркулями, і баста. Як відомо, це — практика не нова. Перед тим українець був за царської влади — демократ, за військового комунізму — контрреволюціонер, у Польщі — большевик, у Чехословацькій республіці — германофіл. Взагалі, всюди — злочинець, деліквент. Не важна причина, важно, щоб можна бити.

Д. Гуменна написала на цю тему «Кампанію» (1931). В ній присвячує вона свою увагу совхозам. З її книжки видно, що, як каже навіть А. Хвіля, совхози — це тільки колонії, що руйнують колишні маєтки трудовиків. Суцільну колективізацію характеризує письменниця так: «Здавалося, пройшла цим краєм якась згубна війна, набоями з літаків поваляло села, газами отруйними винищило людей, так мертві визирає краєвид. Тільки рівний зелений клин пшениці облямував мертві села. Аж моторошно!» За ці ствердження названо Гуменну куркульською письменницею.

Про трилогію «Калиновий лист» **Павла Нечая** критична секція «Плутуг» була такої думки: «Калиновий лист» є яскравий вияв

і апологія психоідеології підглітайдника (?), а, значить, і глитая, психоідеології, замаскованої об'єктивно і суб'єктивно патетикою, стилізацією, ліризмом. Три книжки П. Нечая («Мухи», «База», «Ромби і Квадрати») — соціально шкідливі книжки. Це глитайський наклеп на пролетарську революцію, на соціалістичне будівництво, зокрема на колективізацію, на бідняцтво й середняцтво... Калиновий лист веде в нетрі націоналістичної романтики, в обійми глитая, у табір потенційної контрреволюції. Нечай вважає колективізацію за похід міста проти села.

Перша весна цієї колективізаційної історії описується в романі **Гр. Епіка** »Перша весна«. В повісті трошки видно оборону села від всесвітніх ущасливлювателів. Більше Епік не міг написати.

Уже агаданий **Ів. Кириленко** написав аж дві книги про нове «заможне» життя села після колективізації. Це — »Авантюсти« (1933) та »Весна« (1936). Книжки схематичні, сантиментальні у більшевицькому дусі і нещікаві. »Жити стало лішче, жити стало краще« — чули ми вже безпосередньо від того, кому справді лішче та краще живеться. Як живеться Кириленкові — бачимо з того, що його вже нема...

Земля від віків служила заможності й свободі того, хто на ній орав. Хай це був гордий феодал, чи нинішній незалежний фермер. І завжди позбавити когось землі — це було позбавити його волі.

Жінка.

Хвильовий дав кілька образів жінок у революції. Найзакінченніший »Кіт у чоботях« — образ більшевички, що щіла залізла в революцію. Новела »Із Вариної біографії« стилізує під Різдво Христове народження дитини. Варя повторяє Марію. В »Санаторійній зоні« кілька абнормальних, звироднілих, ексцентричних типів.

О. Копиленко романом »Визволення« переконує читача, що визволення жінки з родинної дисципліни доводить відносини мужчини й жінки до самого тільки доконування коїтусів. Революція в перших своїх початках до цього стреміла.

Кілька інших романів, як от **Брасюкова** »Донна Анна« (1929), **Любченкова** »Образа« (1929), або **Скляренкова** »Тиха пристань« трактують інші проблеми (проституції, »повного« життя) соціального становища жінки.

Дуже гарним твором на цю тематику є збірка «Дівчата» (1936) В. Чигирина. Тут у кількох оповіданнях — «Не вмирайте, діду», «Човен підпливає до берега» та «Секретар наркома» — показано жінку не як дружину, коханку, матір, а як громадянку. Дівча вибирають за підстаршину. Велике зауваження з цього, незвичка до влади, почуття першої відповідальності й бажання реформ — дуже гарно показані.

З советської літератури, аж до останнього часу, утворюється таке враження, що жіноче питання — це питання позашлюбного, статевого життя. Так, як з ліберальної, супражистської літератури здавалось, що це — боротьба за виборчі права.

Щось такого не могла б на тривало занести жадна соціальна організація, жадний народ. Деяке протверзіння прийшло у тому сенсі тепер і в Советах. (**Силяренків** роман »Радість людського існування«, 1936).

Переглядаючи советську прозу, впадає в око криза в ній любовного роману. Сліве жаден советський роман не обходить без любовної інтриги, але якось всі ці жінки приплютані тут насильно. Ніби для »годиться«. Причина — дуже проста. Советський роман — роман соціологізуючий, власне роман політичний. В ньому єдина природня людина — мужчина.

Через те советська література не має жадного захоплюючого роману про жінку. »Любовним романом« є хіба лише »Роман Міжгірря« I. Ле та »Невеличка драма« В. Підмогильного.

»Невеличка драма« **Валеріяна Підмогильного** роман високих мистецьких якостей. Є це історія кохання молодої дівчини, канцелярської реєстраторші Марти, з советським професором Славенськом. Довкола Марти автор згрупував кілька типічних советських парубоцьких фігурок, рухаючи якими автор прекрасно оповідає про міщанське життя великого міста на Україні. Роман має подобу реалістичних французьких повістей.

Обидва романи користуються великою популярністю.

Школа.

З життя пижмої школи є добра повість **Костя Гордієнка** »Буян« (1938). Розказується в ній про Павлика - збиточника, а разом із тим і доброго хлопця. Читач увіходить тут в атмосферу народної школи за большевиків. Дитячі типи в українських писемників завжди виходять добре, добре вийшов і Павлик.

Життя середнешкільників описують дві книжки **О. Копиленка** »Дуже добре« (1936) та »Десятикласники« (1938). Є це романы з побуту нової большевицької десятирічки. Розказано в них про одних і тих самих учнів у двох роках. »Десятикласники« читаються з інтересом. Як і в усіх большевицьких книжках, у сюжеті натиск на соціологію, на громадську сторону виховної практики

школи. Світло розложено на тих, що слухають чеки, а тінь кинуто на тих, що не дуже то дбають за інтереси соціалістичної держави. Плюс і мінус ділить і все інше в романі з дієї точки погляду. Тільки трохи дійсного характеру герой рятує книжку. Вражає, які всі ці матуранти покаянні, слухнянні.

Стару середню школу подає **Юрій Смолич** в романі «Наші таинні», що про цього ми вже згадували.

З життя високої школи маємо роман «Університет» (1937), що його написав **Карло Валовень**. Це повість з життя київського університету, чомусь названа наклепницькою. В романі є професор поворотянець, що за автором повісті не дбає за советські, а тільки за українські інтереси. Більшість псевдонімів дієзмів осіб роману можна розгадати. Проф. Зеркалов — Зеров, письменник Могила — Могильянський і т. д. Інакше — повість досить невиразна і дуже схематична. Є вірні советам типи і ворожі. Вірні — добрі, ідейні, розумні і т. д., ворожі — у всьому навпаки. Такий примітивізм, зрещтою, здираєте мало не в кожній советській книжці. Шкідник, диверсант — це всюди, ніби штатна посада, як сміяється колись Антоненко-Давидович. Навіть у «Десятикласниках» О. Коніленка є якийсь шигун. І яка протилежність цій атмосфері — атмосфера такого американського роману з громадянської війни «Південь проти Півночі» Мічельової, де навіть ні одного шпиона немає.

Інтелігенція.

Колись **М. Івченко** (нар. 1890 на Полтавщині) написав цілком добрий роман «Робітні сили» (1929) про ту українську інтелігенцію, що, не зважаючи на ССР, думала працювати для «УССР». Роман прозвано трибуною селекційної станції СВУ, бо розповідь торкається життя якоїсь такої станції УССР, а автор потім виявився членом СВУ. Інтелігенцію показано в симпатичному симбіозі з народом, чого раніше за русифікації ніколи не було. Всі мають охоту до праці, хотіть, щоб на ній було знати пальці їх рук. Інтелігенція асимілюється — так можна було назвати атмосферу роману. Примат етики й чистоти, любування в музиці, слові та коханні. Є тут рідкий і тяжкий жанр — родинне життя. Роман має одну тінь, — не показує тінєвих сторін життя за окупації.

Ол. Досвітній написав роман «Кварціт» з життя письменників, спеціально в оборону «Вапліте». Роман був заборонений.

Життя інтелігенції міської подав мало помічений у нас **Євген Плужник** (нар. 1898 р.) в романі «Недуга» (1928). Роман з партійного та мистецького життя великого міста. Недужим є кохання і родина, коли жінки (Наталка) з легким серцем і медовими словами кидають чоловіків, і коли жінки (співачка Завадська) готові віддаватись одному, а любити іншого. Розклад родини в Советах була взагалі тема Плужника (драматичні твори його трактують те саме). В «Недузі» видно дві біографії людей: одну — для всіх, іншу — для себе. Роман дає уяву про життя наприкінці НЕПу.

Інтелігенція, що народжується і виростає в специфічних революційних умовах, є в «Квітні» Віталія Чигирина. «Квітень» (1936) описує про молодого селянського художника, що стане мальтерем через великий біль по втраті сина. Показ, як повстають ножиці поміж чоловіком і жінкою в родині, де один з подругів не розвивається, належить до найцікавіших оповідань советської літератури. Роман досить добре читається. Тема роману обертається в колі інтересів приватного життя, без зайвого соціологізаування і філософізаування. Фрази про «щасливе життя», тощо, звичайно, є і в ньому, як і в усікому творі советської літератури. Без цього жодний словесний твір не міг би бути виданий.

Про технічну інтелігенцію на великому хемічному заводі на другому році першої пятирічки розповідає Ю. Шовкопляс у двотомовому романі «Інженери» (1934 і 1937). Є тут і стара, і нова інтелігенція, є шкідник, є все те, що звичайно зувається, як то собі бідний Моріц уявляє. Всі дієві особи, крім головної — молодого інженера Каргата, дурніші, ніж це можна припустити у советських фахівців (Адельгейм).

Індустріалізація.

Одною з перших книжок, що звернули увагу на «відбудовний» процес Советів була «Повість наших днів» П. Панча. Є це історія започатковання праці на скляному заводі в період першої пятилетки. Цікаві настрої безробітних робітників, яким немає що іншого робити, як помагати самим собі.

Добре вкраплений любовний роман з показом розбудови нового технічного діла є роман в двох частинах І. Ле «Роман Міжгірря» (1929) з Узбеччини. Є це один з найбільших романових творів в українській літературі, а також один з найкращих. Сюжет, як і в романі «Бур'ян» Андрія Головка, взятий з судового процесу. Наприкінці 1927 р. і на початку 1928 р. проваджено великий судовий процес «співробітників середньо-азійського водяного господарства». На лаві підсудних сиділо тоді коло сотні відповідальних і спецробітників, з яких декого покарано розстрілом. З того і зродився роман І. Ле. В романі, що, однаке, безліч разів переробляється, показано також національні відносини в советській державі. Головний герой роману, узбецький інженер Мухтарьев, і його коханка, жінка лікаря-москаля, виведені надзвичайно реальні. Пружиною першої дії роману є крадіжка дитини інженером, другої — шкідництво фахівців. Метод мистецького репортажу, як у Ле, так і в Головка, дав, таким чином, позитивні висліди. Читач такі мистецькі репортажі більше любить, ніж звичайні схематичні твори письменників. Про це свідчить також факт, що роман Ле за шість років досяг тиражу 360.000 примірників. Психологічну рису — любов читача до дійсності знали старі письменники, коли гавіть до видуманих подій старались збільшити цікавість тим, що в якійсь передмові тощо збільшували реальність оповідання вказівкою на те, що подія дійсно була

сталась, що це — чийсь записи і т. п. Автентичність подій — найбільше збуджує цікавість читача.

З міського будівництва маємо роман **О. Копиленка** «Народжується місто» (1932). На тлі розбудови Стальгорода показано побут двох родин: Каабових — інтелігентів та Павлюкових — робітників. Роман — схематичний, цікавий показом технічної інтелігенції (головний інженер Павлюк) з її поезією нового. О. Копиленко один із перших советських реалістів.

Дніпровське будівництво має аж два більших твори. Є це повість **Якова Баша** »Береги в огнях« (1938), писана за матеріалами історії Дніпрогесу, та »Нові береги« **Г. Коцюби** — роман на дві частини (1933 і 1937) з часів будування Дніпрельстану. А взагалі Дніпрельстанові присвячено (1933) понад 70 більш-менш значних художніх творів.

Інші проблемні твори.

Власне, всі советські твори »проблемні«. Письменник хоче щось писати. Візьмемо тоді твори канонізованих большевиків і про студіює, що вони з того приводу казали чи писали. Автор сміє тільки ілюструвати думки авторитетів. Так само праця критики зводиться до порівнювання твору з мірилом большевицького канону. Відповідає йому — добре, проворонив щось — зло, твір »радянський читач« тобі відкіне. Трапляється також, що письменник напише якийсь твір, що в момент його написання й видання цілком відповідає всім законам. Але ось якийсь авторитет упаде. Письменникові тоді біда. Як це, що він не зміг розгадати ворожої суті тої чи іншої писанини? Трапляється й інакше: письменник пише, видавництва видають, критика хвалить, читачі читають — знаменитий твір! Раптом, письменник сам прошпетився. І біда! З окрас літератури твори його стають мізерною писаниною, халтурою, у клопіт попадає критик — як це він не міг рознюхати ворожий аміст такого твору.

Тому над цими проблемними творами спиняється довго не будемо. Варто хіба згадати, що **Сніяренків** роман »Пролог« (1936) зачіпає проблеми спадковості, лікування психічно-хворих, тощо; **Г. Шкурупій** у романі »Двері в день« (1929) цікавиться проблемою праці; **Г. Коцюба** в »Родючість« (1934) видумує щось з агрономічних проблем; є це типовий просвітянський роман з великою дозою кадила для »позитивних« типів; »Крилами« й »Висотами« **В. Кузьміч** порається в науково-фантастичній проблематиці авіації і т. п. Не знаю, хто всі ті писання читає...

Молодість, праця і любов — це проблеми й одного з перших романів **Ю. Яновського** »Майстер корабля« (!928), що його дія відбувається через одну генерацію після нас. Твір, хоч і націоналістичний, зате писаний таким стилем, що читати його можна хіба замість якоїсь карти.

Зате короною всієї проблемної літератури є знаменитий роман **М. Хвильового** — «Вальдшнепи» (1927), написаний в розгар літературної дискусії. Роман цілком політичний, в ньому Хвильовий устами своїх героїв доказував потребу українського націоналізму, націоналістичної переорієнтації українських комуністів. Роман, навколо якого провадились великі суперечки протягом кількох років, був зразу викликий, а його друга частина — спалена. Велика мужність Хвильового, в час ліквідації Троцького звернула увагу української громади на потребу «фашизації» українського життя, заслуговуватиме на подив української історії. Всі прогнози Хвильового сповнилися, а його заклик до націоналізму не пролунав намарне. Український націоналізм, через пропаганду Хвильового, дістався до слуху найзатурканіших українських соціетських голов, які думали, що правовірний український комунізм сміє тільки розбивати голови своїм землякам. («Смерть» Антоненка-Давидовича). Хвильовий порушив ділему: комунізм **або** українство, тверджачи, що існує одно — завжди українство, у всіх ситуаціях українство! І головне є українство, а не, як думав і думав Винниченко — соціалізм, чи комунізм. Тільки з нього виходячи, можна вибирати між «ізмами». І Хвильовий в дискусії 1925—28 вибрав націоналізм. Хвильовий ставав проти розбудови ССРР коштом України (пятилетки). Та Хвильовий мав тільки одно... Пере! А неозброєний пророк завжди досі програвав! Але, Хвильовий зasadничо не був проти озброєння, як Савонарова, чи Толстой.

Націоналізм Хвильового мав і міжнародні завдання. Це був азійський ренесанс, як місійна ціль України. Визволення малих поневолених азійських народів мало бути запорукою і визволення свободи України. Київ — столиця Україні, осібний центр европейської цивілізації. Ці думки — це й були ті «вальдшнепи», що на весні летіли на Україну.

Більше проблемного роману, ніж «Вальдшнепи», українська советська література не мала. Це й вершок. І «Чотири паблі», і «Чорне озеро», і всі пізніші писання хвильовістів, всі воно ідейно базуються на «Вальдшнепах».

Гумористичні твори.

В цьому жанрі найбільше відзначився король советського гумору **Остап Вишня** (нар. 1889), син козака з Чернігівщини. Батько був управителем маєтку. Скінчив київську військово-фершальську школу, університету не скінчив.

Вишня мав безліч малих гуморесок, переважно малого фейлетонового типу. Він ними дуже спопуляризував саме читання українських газет, де його фейлетони переважно друкувалися. Його гумор — словниковий. Засобами його є зниження поняття слова, — звичайно його вульгаризацією або розгалуженням на два поняття, або зниження людини до тварини. Вартісніші його речі зібрали

в чотирьох томах »Усмішок« (1929—30). Ол. Полторацький перший 1930 р. напав на Вишню за куркульство. Хвильовий тоді боронив Вишню: «Усмішки Остапа Вишні я полюбив. Полюбив їх за те, що вони жорстокі, за те, що вони смішні і водночас глибоко трагічні». 1934 р. Вишню, як письменника, зліквідовано.

Кость Котко мав кілька невеликих збірників дуже сумнівного гумору. Найкращий у нього »Інстукрев« (1928), хоч вістрям і звернутий проти не-большевиків.

Василь Чечвя́нський (книжки »Між іншим«, »Парі природи«) адебільшого плекав шарж, перебільшення. Досягав гумористичного стилю штучно-наївною розповіддю, вживанням слів у невідповідному значенні, народною етимологією. Як »ворог народу« представив писати 1937 р.

Юхим Гедзь з книжкою »Принципіяльно« (1929) не адобувся якось на широку популярність.

Гуморові, сміхові не щастило в тогобічній дійсності. Те, що було смішне в советській дійсності, небезпечно було зачіпати, а що було стоптане — було трагічне.

Великий сатиричний дар виявляв **Петро Ванченко**. Його »Оповідання про гніду кобилу« (1929) заслугує того, щоб не було ніколи забуте. Це найдотепніша сатира на большевицьку революцію, яка тільки коли вийшла зпід пера советського письменника. З гумористичних творів має ще »Клопіт цирульника Еміля Термана« (1930), а перед тим ще »Жива Реклама« (1928). Петро Ванченко виявляв поміж усіма гумористами вищий щабель інтелігенції. Його зброя — делікатна іронія.

В цьому відділі не можна поминути вже згадуваної »Фальшивої Мельномени« **Ю. Смолича**. У відміну від багатьох сатиричних книжок, Смоличів дружній шарж на культурницьких повстанців повний ситуаційного гумору. Тільки з його ситуацій, що виходять з одночасного стеження за розвитком подій у двох площинах, широко смеється читач. Ситуації коментуються влучними репліками. Ціла книжка написана недавньою підвищеною українською мовою. Аж диво бере, де ми стільки збитих фраз за такий короткий час набрали. Мораллю твору є звичайна істина, що людину визначає не те, що вона хоче робити, а те, що вона фактично зробила. Це не сподобалось! Кулик закинув авторові, що він виніправдує дворушників. (Правда, — каже І. Кулик, — він піби глувує з цих дворушників, але персонально вони дуже »симпатичні« люди).

Рівнобіжно з висміюванням культурників у ролі повстанців, Смолич споглядає часто сатиричним оком і на загальні хиби українського життя. »Де збереться двадцятеро хахлів, там і двадцять партій, і кожна з них проти всіх інших«. Смолич іронізує і зі співання улюблених »Як умру« та »Кру - кру«, що такі конечні для всіх українських ювілейів, імпрез.

І як Смолич висміяв образ типового культурика в трупі повстанців, так **М. Хвильовий** висміяв у творі »Іван Іванович« (1929) дійсність комуніста в образі ретельного партійця. Іван Іванович,

що все говорить збитими більшевицькими клішами і ні про що не думає, що бойтися міщенства і є найстрашнішим тупоголовим обів'ятелем, якого собі тільки можна уявити, боягуз і чинопоклонник, «барин» найгіршого старого типу, без почуття чести, — це образ того, що повстало зі совєтської революції під мистецьким керуванням спритних дяків-апаратчиків. Ані чиновників ці апаратчики не виховали. Московські гоголевські, гончаровські щедринські типи не зникли, а тільки знайшли собі в матеріалістичній філософії віправдання. Люди не міняються, «люди всюди, завжди до смішного однакові» мусить собі в кінці іншого оповідання Хвильового («Ревізор») сказати його герояня Леся.

ПРОФ. Р. ЛІСОВСЬКИЙ

Тарас Шевченко як маляр

Малярство Шевченка є справжнім покликанням, якого не міг навіть приглушити його великий поетичний талант, — поет і маляр в одній особі, подавши собі дружню руку, йшли спільним шляхом, доповнюючи себе взаємно. Правда, одні кажуть, що Шевченко більший поет, другі, що слава літературна убила в ньому малярський талант. Щоб належно оцінити його творчість малярську, треба поглянути в неї не зі сьогоднішньої точки зору на мистецтво, а вернутися в той час і в ті обставини, серед яких творив Шевченко, щоб пізнати, який непересічний малярський талант він був. Яку велику роль відіграво в житті Шевченка саме стремлення до малярства, це видно я того, що він згодом стріхи хати добився в молодім віці аж до Академії в Петербурзі, — це шлях неавичайної людини, який дає нам право думати, що саме через малярство досягнув він можливість виявити себе і як поет. Скільки ж життя присвятив Шевченко для осiąгнення малярської освіти та про те, як дуже любив він те мистецтво, — свідчать його ж слова на засланні: «Мені заборонено ще й малювати, одніто найблагороднішу частину життя моєго», або: «найбільше мук завдає мені те, що малювати мені не дозволяють», або знов: «дивитися і не сміти малювати — це така мука, яку може зрозуміти тільки правдивий художник»...

Від наймолодших літ виявляв Шевченко хист до малювання. В перших початках своєї науки у дяка Шевченко пізнає найпримітивніші способи у малярстві. А тому, що тодішні дяки-малярі обмежували своє знання до копіювання ікон, то це не задовольняло Шевченка і він переходить від одного дяка до другого. Не навчившись багато, опинився Шевченко у дворі дідича Енгельгардта як козачок, якого бере пан до Вільна. Там його дідич, правдоподібно, віддав на науку до відомого маляра Яна Рустема, про що сам Шевченко згадує у однім своїм листі та наводить слова Рустема: «шість років рисуй, а шість місяців малюй, тоді

тільки будеш добрым майстром». З Вільна переїзджає Шевченко у Варшаву і тут його пан Енгельгардт, людина практична, бачучи у Шевченка незвичайний нахил до малярства, зрозумів цю користь мати власного кріпака портретиста, віддає його на nauку до відомого маляра Лямпи. Однак не довго побув Шевченко у нього, бо переїхав зі своїм паном до Петербургу, де переїшов на nauку до маляра Ширяєва 1832 р. Ширяєв своєю жорстокістю просто відтручував своїх учнів. Тому і Шевченка не задовольняла атмосфера у майстерні Ширяєва і він часто виходив з дому рано ще до схід сонця в літній сад, де зарисовував статуй, розуміючи, що для поступу в малярстві мають зарисовки класичних фігур велику вагу. І так під час таких своїх зарисовок в Літньому саду стрінувся Шевченко зі своїм земляком, малярем Сошенком, який полішив великий слід у всій дальшій долі Шевченка. Сошенко, оцінивши незвичайні здібності Шевченка до малярства, допомагає йому тим, що знайомить його з мистцями — Венеціяновим, далі з впливовим секретарем Академії Штуки Григоровичем та тодішнім маяком артистичного світа в Росії — Брюловом, вплив якого бачимо ще довго в малярській творчості Шевченка. Приятель Сошенко заопікувався дальше Шевченком і за допомогою Григоровича уміщає його в товаристві «Поощрення Художників». Шевченко приступає до студій над кістяком, над анатомією, а з бігом часу береться вже до композиції. Першу свою композицію відважився показати Сошенкові. Останньому подобалася скромність Шевченка, як певна прикмета таланту, як рівнож і твір його своєю простотою — це «Едип і Антигона». Коли ж внедовзі Шевченко захворів і довший час перебув в шпиталі, то Сошенко, навідуючи його, дав йому раз підручник лінійної перспективи, яку Шевченко дуже скоро опанував і зрозумів ту математичну nauку, потрібну для рисунку, хоча й не зінав чотирьох правил аритметики...

Тимчасом приятелі Шевченка, розуміючи, що як кріпак він не зможе осiąгнути вищої освіти, навпаки — що це ще погіршиє його становище, ведуть старання визволити його з кріпацтва. В цьому допомогли йому Венеціянов, Жуковський, граф Вельгородський та Брюлов. Останній намалював портрет Жуковського, на льотерей дістали за нього 2500 рублів і за ці гроші викупили 22. квітня 1838. Шевченкову свободу. Яку безмежну радість переживав сам Шевченко після одержання «відпускої», того свідком був сам Сошенко, що різними способами мусів придушувати вибухи радості Шевченка. Вкоротці після визволення запровадив Шевченка до професора Академії Карла Павловича Брюлова, у якого Шевченко починає побирати nauку на копії «Товариства Поощрення Художників». В тих часах вся Академія була при Брюлову, бо він був найбільшим авторитетом тодішнього малярського світу. Брюлов не лише цінив Шевченків малярський талант, але опікується ним як батько, так що вкоротці відносини між ними стають прості приятельськими, що вказує на те, якою незвичайною появою був Тарас Шевченко. Їх вяже не тільки мистецтво, але Брюлов бачить в ньому благородну і рідкіх прикмет

людину. Цей духовний зв'язок залишає в душі Шевченка надовго глибокий слід, так що навіть по роках, будучи на засланні, згадує Шевченко Брюлова. В листах своїх пише: «коли б я хоч ти-сячну частину міг передати вам з того, що я чув від його». І коли ходить про близьку аналізу творчості обох майстрів, учителя Брюлова та ученика Шевченка, то Брюлова можна назвати епіком, в якого головну роль грають розумування та дисципліна думки, Шевченко ж зовсім лірик, на зовнішній світ глядить як на відгук душі людини і тому майже не зустрічаємо в його пейзажах відсутності людини. Брюлов залишив в творчості Шевченка безумовно великий слід і не дивлячись на те, що Шевченко був серед атмосфери далекої йому нації, то все ж таки він визначився в школі великою самостійністю, а національне почуття не зміг навіть знищити такий артист, як Брюлов. Хоч теми до образів Брюлова та Шевченка були іноді однакові, то підхід та трактування сюжета були ґрунтово відмінні, як напр. «Розпяття», «Нарціз», «Катерина», «В гаремі» і т. д. Великий талант піддається впливам свого великого учителя і проявиться індивідуально тоді, коли учитель та учень розійдуться. Так і Шевченко. Будучи під впливом Брюлова, він іде за своїм дороговказом. Але коли розходиться з учителем, ідучи на заслання, визволяється з під його впливу, як сам згадує в одному з листів: «сонце азіатських пустель привчило мене до правдивої світлотіні і кинуло мене від кольорових завдань Брюлова до світлових завдань Рембрандта». Рембрандт ще раніше відбився в творчості Шевченка, на що вказує його відомий автопортрет зі свічкою. Специфічне бокове освітлення Рембрандта передалось Шевченкові, чого у Брюлова не бачимо. Едине, що лишилось на все життя Шевченка спільне з Брюловим — це залюблення в огнєво-червоних кольорах.

В Академії робить Шевченко великі поступи. В квітні 1839 р. він одержав срібну медалю, через рік другу за образ «Сирітка» разом з подякою від Академії, а через рік медалю за «Циганку». В цей самий час Шевченко починає студіювати її акварелю, а саме портрети, які мають так багато спільногого з портретами відомого на той час аквареліста - портретиста Соколова. Шевченко сам згадує про це, як він Соколовим захоплювався. Також приватно працює Шевченко над ілюстраціями до видань, з яких найважніші — «Знахор» до статті Основяненка та другі. На спеціальну увагу заслуговують його офорті у виданні журналу «Живописная Україна». Бажанням Шевченка було зарисувати Україну в 3-х книжках. В першій — пейзажі, в другій — людський побут, в третій — історія. Куліша просив про текст до цих книжок, і то в рідній мові. На жаль, з цілого плану вийшло зaledве 6 картин і то без тексту. Дивує нас тільки, де міг Шевченко побрати науку офортної гравюри та інші техніки, коли знаємо, що в Академії в той час не вчили офортної гравюри. Цілком можливо, що Шевченко вивчав це по гравюрах самого Рембрандта, якого вплив помітний на цілу творчість Шевченка, бо ж не дарма пазивали його товариші в Академії Рембрандтом. Між іншими відомі

нам такі офорті Шевченка, як «Судня Рада», «Дари в Чигирині», «Старости», «Казка», «Видубицький монастир», «В Києві».

1845 р. дістав Шевченко звання вільного художника і мріє тоді перенестися на Україну. Тимчасом у Києві склалася Археологічна Комісія, на чолі якої стояв генерал-губернатор Бібіков. Після прибууття Шевченка, вже як відомого всім артиста-малляра, висилає його оця Комісія в Полтавську губернію для зарисування важніших памяток української культури. Також в цілих археологічних посиланнях посилають його в губернію чернігівську, подільську, волинську та київську. Йому було доручено в цих місцевостях зібрати народні перекази, пісні, далі — зарисовувати форми і розміри визначних могил і урочищ, змальовувати памятники, і саме: старовинні будівлі, зібрати грамоти і папери, та змальовувати в цілості та по деталях цілу Почаївську Лавру. Шевченко виповнює завдання близькуче, з великою любовлю і охотовою. Цей період в житті Шевченка є, на мою думку, для нашої історії найважливішим. Багато з тих історичних памяток, які тоді зарисовував Шевченко, обернулись потім в руїни, або взагалі зникли. З них найважливіші: Богданова Церква, Палата Хмельницького, Могильні хрести, в Чигирині монастир дівочий, і другі. В той час йшла праця над тим, щоби пристроїти Шевченка на посаду учителя маллярства при київському університеті, що і сталося. Шевченкові ще усміхалася подорож до Італії для цілей наукових, а матеріальну підмогу мав дістати від письменниці Ганни Барвінок, тодішньої нареченої Куліша. Також в той час, коли Шевченко улаштувався вже в Києві, не покидала його мрія про засновання тут Української Академії Штуки. Та сталося нараз несподіване лихо, яке кинуло Шевченка в тюрму, а потім на довгі роки на заслання.

Може це і причина, що ця перша ідея нашого генія про засновання Мистецької Академії, зреалізувалася, на жаль, доперва з вибухом революції 1917. р.

Шевченко опинився 1847 р. в Орській фортеці. Дні повні муки переживав він на засланні, де йому за наказом царя, заборонено не тільки писати, але і малювати. Було це для Шевченка тяжке лихо, бо багато скарг читаємо в його листах до приятелів. Ніхто досі не знає, защо Шевченкові заборонено малювати. Здається, якийсь донос до царя, що ніби то Шевченко в своїй поемі «Сон» намалював карикатури на царя та царице, що цар взяв буквально слово «намалював».

На засланні бродить Шевченко над Уралом, захоплюється дикою природою та красою тамошнього населення, одягами і т. д. І подвійно терпить, що так жорстоко забрали в нього можливість все те передати в барвах, чи в рисункові. Коли питаютъ його приятелі в листах, чи покине він малювати, то Шевченко відповідає: «Рад би я покинути та не можу, я страшно мучуся» і благає друзів своїх, щоби прислали йому хоч пензель один, папір, хоч подивитися на це, коли малювати не можна. Коли ж Шевченко дістав раз посилку від Лизогуба, а саме різні маллярські прилади з олівцями та пензлями, то з радощів плакав і писе він: «Ще й досі не схаменуся, цілісеньку ніч не спав, розглядав та ди-

вився по тричі, цілуючи кожну фарбу, — пірий мій, єдиний друге, буду переглядати і молитися, щоби Бог післав на довгі дні тобі таку радість, як послав він мені її через тебе». Нижком маю Шевченко по кутках, ховаючися як злодій зі своїми фарбами перед оточенням. Коли зібралася експедиція на Аральське море, дали Шевченкові можливість виїхати разом з експедицією. Шевченка рекомандовано, як доброго мальра-художника, який неминуче потрібний для експедиції, щоб змалювати береги Аральського моря і зарисувати все, що потрібне. Для Шевченка настали знов ясніші дні, він працює, має, обертаючись в кругах освічених людей, які стояли на чолі експедиції і які ставились до його прихильно, цінюючи його талант. Ще перед закінченням експедиції Шевченко удається, за наказом начальства, в Оренбург в ролі мальра і там стрічає гурток своїх друзів, які улаштовують навіть в його честь вечірку. Все це так підбадьорює Шевченка, життя його ліпшає, він живе на приватній кватирі, де може багато працювати в мальстрі і навіть змалювати портрети. Та нараз прийшло знову лихо. Хтось доніс на Шевченка, що наперекір царській забороні, ходить він в цивільній одязі, пише вірші і навіть змалює портрети. Зробився переполох, покарано начальство, яке ніби то не догляділо Шевченка, й найбільше — самого Шевченка, як злочинця, засадили його в строгі каземати, а відтак відвезли в Новопетровську фортецю. Стерегли запопадливо, перед кожним виходом на муштру перетрушуvalи кишень, за пазухою, чботи, чи не знайдеться де кусник олівця чи паперу.

Випадково раз знайшов Шевченко біля фортеці глину та альбастер. Почав заходитися коло виліплювання фігур. Але до тієї своєї скульптури відносився дуже скептично. Не маючи моделю, не маючи засобів, тяжко приходилося йому студіювати нову галузь мистецтва. Правда, Шевченко лишив декілька скульптур, та на жаль ні одна річ не заховалася через крихкий матеріал. Командант старався своїми впливами дістати дозвіл для Шевченка на офіційне змалювання, та все без успіху. Доперва через великі впливи та старання графа Федора Толстого, віцепрезидента Академії Мистецтв, одержав Шевченко від нового царя амністію 17. квітня 1857. р.

Шевченко, будучи вже на волі, не перестає вірити в можливість праці над мальстром і хоче присвятитись виключно гравюрі. Мріє повернутися до своєї «любої України», щоб там працювати серед свого народу, ширити мистецтво — «бути угодним Богові і корисним для людей». Всю його думку займає тепер новий твір — гравюра, а саме «Блудний син». Є це цілий цикль малюнків, які так і лишились не закінчені. Чому поет охолонув до цієї теми, так і невідомо. Збереглось з цього циклу всього 8 малюнків. В своїх темах наближується Шевченко до відомого англійського художника Гогарта, який здемократизував свою штуку, беручи теми з життя занепащених людей. Шевченко бере життя таким, яким воно є, не прикрашуючи його, а вміє знайти артистичну красу в цім вигляді, в якім вона з'являється мимо всієї гідоти його зовнішніх умов.

1857. р. покинув Шевченко Новопетровськ і віртає до рідного краю. По дорозі змальовує краєвиди знад Волги, портрети, стародавні церкви. Але з цих праць багато затратилося в приватних руках. По дорозі на Україну Шевченко зупинився в Нижнім Новгороді. В той самий час звертається до Шевченка з проханням Куліш, щоб воскресити їх спільну давню ідею — видання живописної України. На думку Куліша треба було рідному народові духом в гору піднятися — пише: «Накидай ти пером дещо з історії, поїдписуй свої найкращі вірші з дум, ці рисунки виріжемо на дереві, віддрукуємо, та будемо ширити поміж народ в кожну хату. І на наше слово тихе-забуте-сумне буде дивитися старе і мале, та воскресить не одну душу, а мала твоя праця станеться з часом причиною великого діла, — душа моя чув, — ти як поведеш пером, то все закорлючиться по-художницьки, а треба щоб дітвора, дивлячись на ті картини, набиравася доброго смаку».

Та Шевченкові годі було докінчiti це велике діло, не бачив він відповідного моделю. «А брехать, як каже сам, на старість не хочеться». І так загинула оця ідея. 1858. р. Шевченко прибув в Петербург (мало не через 11 років, як був покинув його). Відпочивши душою між приятелями, взявся знову за працю, але відходить від живописі та захоплюється виключно гравюрою. Шевченко пише сам про це, що в той час стрінув хорошого чоловіка і відомого артиста-гравірника Йордана, який показав йому усі техніки ритовництва і заявив готовість помагати йому надалі. З часом Шевченко перевинув його далеко в гравюрі. Знову віртається до улюбленого майстра Рембрандта, придивляючись до його картин-гравюр, вивчає кожний стрих, кожну лінію його, копіє його твори, а за одну з них «Притча про виноградний сад», (також за гравюру з картини Соколова), отримує від Академії Мистецтв звання **академіна гравірування на міді**. В той час награнірує Шевченко праць дуже багато, яких не буду вичисляти і тоді ж не даром вважали Шевченка за найкращого офортіста. Та душа його тягне ще до олівця та до фарб. Робить цілий ряд портретів і картин на історичні теми: «Хмельницький зі сином перед кримським ханом», «Мазепа і Войнаровський», «Смерть Мазепи» і др.

Про надзвичайну продуктивність Шевченка в малярстві вказують його численні картини, які доходять до числа 800. Окрім цих ще, про які ми не знаємо, і невідомо де знаходяться вони.

Різноманітність в його працях незвичайно багата, а саме: автопортрети, портрети, краєвиди, побутові малюнки історичні, релігійні, археологічні та мітолоцічні, ілюстрації, анатомічні малюнки, та етюди з натури, копії з картин відомих малярів, офорті, скульптурні праці та архітектурні проекти — словом, майже усі галузі малярського мистецтва.

Як в житті, так і в творчості Шевченка один ясний шлях: він як сильна індивідуальність, іде за вказівками великих майстрів, але свого «я» він не затрачує ніколи. Від наймолодших літ до кінця свого життя він як поет і маляр наш — світлив дух України, вірна дитина українського села, яка любов до свого рідного береже, як святого огнища й увіковічнює її в своїх творах. як

в віршах, так і фарбою, для далеких поколінь. І не заглушила його національно атмосфера довгого побуту в Петербурзі, не убив його сильної індивідуальності і Брюлов, тодішнє божище в світі мальським. Шевченко, як людина незвичайна, не піддається і тоді навіть, коли доля жорстоко його бичує, відриваючи його в самім розквіті творчого духа від мистецтва і батьківщини та закидає в дики чужі степи на довгі роки. І там не падає його творчий дух — він в найтижчих годинах невтомно працює, береже в своїй душі великі ідеали, а понад все кладе любов до батьківщини. Його життєві переживання — це сюжети його картин — це записна книга його життя. Він ілюструє свої поезії, ілюструє і незаписані вірші — як глибоко відбилась його життєва трагедія в його творчості, так само глибоко відчуває він трагедію близького. Тому його сюжети невищукані, а ввесь зміст — це безоглядна життєва правда.

Шевченко в мальстві передає нам те, що бачить навколо себе, що відчуває своїми нервами і що бажає сказати нам геній-поет.

Так, як в поезії своїй, Шевченко давав нам в двох-трьох словах цілу картину, так і в малюнкові не губиться в деталях, а огра-ничується ляконічно на головній думці, надаючи картині глибокий зміст та підкреслює те, що головне, не переладовуючи картини зайвими елементами. Він як в поезії, так і в мальстві, йде до одної цілі: його великий дух не роздвоюється в мистецтві, він як поет і мальр один, як геній свого народу, який став крінко на ґрунті Українського Ідеалу — як великий приклад невтомимих стремлінь. Тому він, Тарас Шевченко, є для нас невгласаюча віра в народ, до якого ми належимо!

Д. КАРДАШ

Українське дошкілля

Справа дошкілля важлива для нас з кількох оглядів. По-перше тому, що звідси треба починяти розбудову національного виховання молоді і цілого народу; отже ствердження засад, засобів і матеріалу дошкільної праці має ширше значіння. По-друге — що для теренів, які є в досягну нашого прямого діяння: Західні України й еміграція, через процес винародовлення, що тут відбувався або відбувається, це питання особливо пекуче. По-третє — що теперішній мертвий для української справи час мусить бути використаний в ділянках, де є змога **повноцінно** працювати, щоб пізніше застосувати адобутий досвід і осигу в ширшому мірилі.

Стоймо перед першою сезоною ширшої роботи в літньому дошкіллі на наших селах. Треба, щоб робота ця не була гіркою відбиткою ліберального хаосу минувшини, а мала своє спрямування,

суцільний характер та матеріал і значила крок наперед до справді **українського дошкілля**, українського не лише назвою і мовою, але **змістом і формою**.

Дошкільне виховання, звичайно, повинно бути **національне**. В основу матеріалу має бути покладена культура **народня**, бо саме вона має всі потрібні прикмети органічності, стилевої єдності, багацтва і чистоти та забезпечує дитині тривалий і потужний зв'язок з національною стихією. (Порівн.: статтю О. К. «Виховання молоді» в Альманасі «Сурми», Прага 1941).

Про питання праці серед дошкілля говорить книжка «Українська дошкілля», видана минулого року краківським «Українським Видавництвом», матеріал до роботи в літньому садку зібраний з повищого тотального становища дає збірник п. н. «Садок», деклімататор «Сонечко» та збірка ігор і пісень «Зайчик».

Щодо **ідейних** дороговказів виховання, то вже в дошкільному віці починається формування характеру дитини і вже тоді треба защеплювати її засади нашого, тобто націоналістичного, світогляду і моралі. Духовий світ дитини повинен бути героїчно-романтичний. Плескаємо в неї волю, активність, мужність, справедливість, почуття обов'язку й відповідальності, дбасмо, щоб вона стала товариська, карна, витривала. Розвиваємо почуття краси і творчу уяву; мистецькі засоби у вихованні дитини взагалі чи не найважливіші. Пошана й любов до батьків і родини — окреме істотне завдання вихови. Релігійне почуття — великий чинник виховання. Почуття національне має бути плекане вже в цьому віці і завершувати суспільне виховання дитини.

Щодо **засобів і матеріалу**, то народня культура достарчаче тут багатого скарбу.

Широко треба використати народну байку та казку. Вибір їх в українському фольклорі надзвичайно великий, мотиви — дуже різноманітні й своєрідні, форма — класично-досконала. Є ряд добрих, позбавлених лъокалізмів, записів і обрібок. Рукавичка, Коза-Дереза, Івасик-Телесик, Котигорошко — все це близкучі речі, при тому адебільшого вже ілюстровані добрими українськими мистцями. Треба подбати за ширше перевидання їх для потреб дошкілля.

У віршовому матеріалі треба використати не лише добру нашу класичну літературу, але й фольклор. Відкинути мусимо яких 90% нової віршової продукції для дітей, позбавленої назагал смаку і мистецького рівня і страшної своїм язичієм. Тільки дбайливий відповідальний вибір віршового матеріалу і видання його друком звільнить українську дитину від цієї чуми.

Ще гірше стоять справа з дитячою песьою, що є важливим виховним засобом, примушуючи дитину активно переживати мистецький твір. Літературних речей маємо тут дуже мало. Здебільшого це — справжній мотлох. Тим вартісніші винятки. Тут конечно систематичними замовленнями добрым авторам, оголошуванням конкурсів і т. п. заповнити дошкільну прогалину. Зокрема доведеться радити собі інсценізаціями відповідних віршів та прозових речей.

Народні танок віддавна увійшов уже в програму нашого дошкілля і це дуже добре. Подібно в теж з народними грами та заставами (Перепілочка, Зайчик, Мак, Гуси і т. д.), що з них перші звичайно супроводяться співом.

Матеріал цих категорій дуже численний та оригінальний, треба його тільки упристурити і загально впровадити.

Народня пісня (доброї новітньої музики для дітей майже не масмо) має посісти, звичайно, у дошкільній праці своє важливе місце. Відповідний вибір і видання мають це забезпечити.

Теж така сторінка, як руханка та гуртові вправи, може бути сперта на народніх мотивах і супроводі.

Окрему ділянку становлять образотворчі засоби. Рисунок, малювання, ліплення, будування, ручні роботи і т. п. в дитячому садку повинні бути тематично пов'язані зі словесним матеріалом. В цьому образотворчому матеріалі зміст дитячих мистецьких заняття, ілюстрація, образ, орнамент — має переважати той же народній характер. Черпаємо його з фольклору — авріячий персонаж байок та ігор, герої казок і пісень — та, в міру — з історичної традиції (постаті легенд і оповідань, князі, козаки). Своє місце мусить посісти, звичайно, і сучасність, зокрема техніка, що для дітей становить такий же чарівний світ, як авріячий.

Те ж відноситься і до дитячої іграшки, яка рівною має бути переважно національна. (Тематика і форма. Порівн.: Н. Михалевичева, »Пробоєм« ч. VIII, 1940).

Ціла ділянка дошкілля висуває перед відповідними нашими органами ряд ґрунтовних завдань і вони мусуть їх розвязати, оскільки хочуть відповісти своєму покликанню.

У всьому цьому поважна роль припадає нашому педагогічному часопису та місячнику, присвяченному дітям.

Українське дошкілля повинно бути українське.

Др. Інж. С. ВОЛОДИМИРІВ

Тенденції поступу*)

Виступає надзвичайно цікава тенденція — усунення всього «живого», «органічного». Йде поруч з наближенням «неживого» до властивості «живого». Візьмемо, наприклад, машину, вона стала такою досконаловою, що замінює часом людину навіть у виконанні її вищих функцій, — звичайна рахункова машина, машина для складних математичних підрахунків, машина - робот, машина, що контролює рух, машина, що контролює якість товарів (»електричне око«) і т. др. Візьмемо розвиток кіна — спочатку неяскраві, утомлюючі око, образи (змісн зору), потім фільми у барвах, фільми плястичні; вмірає німий фільм, заступає його тон-фільм (змісн

*) Початок див. в 1. ч. 1941. р. »Пробоєм«.

зору + змисли слуху); робляться успішні проби з виготовленням фільмів із запахом (змисл зору + змисл слуху + змисл нюху). Отже яскрава тенденція «незживе» наблизити до «живого».

Спочатку статична, «неорганічна» фотографія, як заміна «органічного» мальарства, а потім динамічне кіно з вищезгаданою тенденцією до удосконалення.

Кожне «неорганічне», що замінює «органічне», стремить на-брать усіх властивостей «органічного» і стремить їх удосконалити.

Так ми маємо: «мертва» машина — контролює, читає, говорить, співає, рахує, записує, керує, урухомлює, зупиняє, слухає наказів, дає накази — «мертве» стає «живим».

Загалом відбувається тенденція та, що центр ваги господарського життя, з сфери сільського господарства, з сфери «органічної» — переходить у сферу «механічно-анорганічної» продукції, переходить у сферу адобувальної і обробляючої промисловості і звязку у самому широкому розумінні цього слова.

Як у цілому світовому господарстві падає питома вага значіння сільського господарства і росте значіння індустрії, так падає значіння сільського господарства у межах усіх країв, в товарооборотах світової торгівлі, у товарооборотах окремих народних господарств, падає питома вага видатків на продукти сільсько-господарські («органічні») і ростуть видатки на продукти індустрії («неорганічні»). Що вищий щабель поступу, що вищий добробут, то більша питома вага «неорганічного», «мертвого» і нижча «органічного», «живого».

Міцність «неорганічного» силового апарату перед світовою війною виносила лише 200 міл. кінських сил, тепер вона пересягнула цифру 3.000 міл. механічних кінських сил, цебто міцність 9.000 міл. природних кінських сил. Кількість природних кінських сил, як було вже сказано, увесь час падала і падає, особливо за останнє десятиліття.

1935 р. навіть на теренах УССР кількість робітників усієї промисловості виносила 1.805 тис., а потужність двигунів обслуговували робочі машини 2.900 тис. кіло-вattt. Для цілого ССР відповідні цифри — 9.607 тис. робітників і потужність 10.370 тис. кіло-вattt. Цебто кожний робітник має до диспозиції кілька десятків «мертвих», «неорганічних» рабів.

Здобич камяного вугілля на світі виносила у міл. тон:

Рік	Земна куля	Англія	Німетчина	З.Д.П.А.
1800	15	10	1	—
1850	75	50	6	35
1912	1245	265	259	485
1937	1283	—	—	—

В Англії, що перша стала адобувати чавун на камяному вугіллю, продукція виносила у 1740 р. лише 7.000 англійських тон, а у 1800 р. вже 158.000!

Світова продукція чавуну зростала так:

Рік.	Міл. тон
1871	30.6
1900	91.7
1913	166.6

Споживання »мертвого«, »неорганічного« заліза на душу населення у Німеччині виносило:

Роки	Кілограмів
1834—1835	5.8
1866—1870	35.4
1891—1895	100.2
1901—1905	157.1
1910	218.5
1913	276.5

Споживання камяного вугілля на душу населення у рік зростало у Німеччині так:

Період	Кілограмів
Початок XIX ст.	15
Середина XIX ст.	100
Перед війною 1914—1918 рр.	2.300!

Участь »неорганічних« індустрій у цілій індустрії Німеччини була наступна, по кількості занятого робітництва:

Рік	% »неорганічних« індустрій.
1882	25.7
1895	29.2
1907	34.9

Продукція на теренах »УССР« зростала так:

Назва.	Рік 1913	Рік 1935
Камяний вугіль (міл. тон)	22.7	61.2
Залізна руда (міл. тон)	2.883	7.624
Криця (тис. тон)	2.441	6.069
Прокат (тис. тон)	2.061	4.469

Процес зросту »неорганічних« індустрій особливо яскраво і швидко відбувається на теренах СССР і УССР, у країнах, що значно відстали у своєму економічному розвитку.

Як »органічне« усовається »неорганічним«, яскраво освітлює наступна таблиця про вивіз з Німеччини штучного індіго (фарби) і вивіз з Британської Індії рослинного індіго.

Вивіз штучного індіго з Німеччини виносив:

Рік	Тон.
1900	1.873
1910	17.564
1913	33.353

Вивіз рослинного індіго з Британської Індії виносив у тіж, приблизно, часи:

Рік	Тон.
1896	9.430
1900	5.596
1913—1914	547

Площа засіву індіго з 1.200.000 акрів пересічно у 1896—1900 р.р. зменшилась у 1913—1914 р.р. до 169.221 акрів. Отже «живе», «органічне», було переможене, розбите «мертвим», «неорганічним».

Уся вартість «неорганічної» гірничої продукції світу виносила у 1801—1820 р.р. 167 міл. фунтів стерлінгів, а у 1881—1888 р.р. вже 1.278, а разом з шляхетними металами зросла з 333 міл. на 6.571. Вартість усіх гірничих продуктів, що на світі здобуваються, виносила у 1896 р. 7.4 мрд. золотих німецьких марок, у 1912 р. — 20.0 мрд.

Здобич нафти у світі зростала наступним чином:

Рік	Міл. тон
1860	0.067
1900	20.156
1910	44.093
1914	53.539
1925	152.000
1935	226.487
1936	246.339
1937	278.700
1940	296.000

Таке і подібне темпо зросту дають «неорганічні» галузі народного господарства при значно меншому зрості населення світу й Европи, цебто «неорганічна» озброєність людини ввесь час зростає.

Населення світу зростало в такий спосіб:

Рік	Міл. душ
1800	775
1810	682
1828	847
1845	1009
1850	1075
1874	1391
1886	1483
1910	1729
1924	1821
1925	1859
1940	коло 2100

Зрост населення цілої земної кулі, так і Європи, як і головніших індустриальних країн світу, значно відставав супроти зросту продукції основних галузів народного господарства окремих країн, як і всього світового господарства. Цебто продукція на душу населення зростала.

Населення Європи зростало в такий спосіб:

Рік	Міл. душ.	Індекс.
1700	110.0	—
1750	140.0	—
1800	180.0	100
1850	266.2	147
1882	327.7	182
1905	419.7	233
1910	427.6	237
1914	452.0	251

Населення трьох передових країн світу: Німеччини, Англії та З.Д.П.А. зростало так:

Дата	Міл. душ	Індекс
Початок XIX ст.	39.0	100
Середина XIX ст.	76.2	195
1910. р.	192.9	495

Заміна енергії людини енергією тварини, але головно заміна їх обох механічною «мертвою» енергією, збільшення машинізації світу підвищило і буде далі підвищувати значення енергії взагалі і значення джерел енергії (вугіль, нафта, вода, вітер і т. п.). Коли раніше джерелом енергії, головно, були «хліб» і «сало», а також «сіно» і «овес» — органічні речевини, то тепер головне значення мають «вугіль» і «нафта». Що більше зростає машинізація світу, то більше й більше значення набувають «глибини землі» з їх «мертвим» багацтвом. До тенденції замінити «живу» енергію «мертвою» спричиняється те, що, 1. — калорія енергії у вугіллю і нафті є непомірно дешевша, ніж калорія в сіні, вівсі, не кажучи вже про калорію в хлібі і салі; 2. — коефіцієнт корисної дії людини і тварини (дивлячись з механічно-фізичної точки погляду, цебто, коли брати людину і тварину, як машини) є навіть менший, ніж старих двигунів, не кажучи вже про модерні; 3. — живий організм мусить їсти, коли й не працює, а машина їсть лише, коли працює; 4. — догляд, утримання «живої машини» коштує більше, потребує більше часу, енергії і т. д.; 5. — живий організм для свого прожиття потребує значних просторів, а мертвий потребує надзвичайно обмеженого простору; 6. — соціальна справедливість, психічне поставлення відкидає працю «живого», коли її може виконати «мертве» краще, швидше, дешевше. Тому людину, тварину вилучають з процесу продукції трактор, мотор, авто, літак, паротяг, генератор і т. п.

Охоплюючи загалом основні стихії нашої планети Землі — землю, воду, повітря, ми бачимо, що людина стремить їх опанувати. Коли раніше людина жила багацтвами поверхні землі, акумулюючи річну сонячну енергію (однолітні рослини), або енергію кількох десятків років (многолітні рослини, ліс) і тваринним царством головно земної поверхні суші, то тепер, особливо за останнє століття, людина стала «вкопуватись» у землю, стала вихоснову-

вати багацтва, що акумулювались тисячі, мільйони років (угіль, нафта, залізо, мідь, цинк, оліво, каміння, глини і т. д.) Підійшла і стала черпти швидко, інтенсивно, швидким темпом ці «скриті» багацтва, тому й став можливий такий швидкий згіст добробуту, стала можлива така експансія, яку показав капіталізм XIX і XX ст. Бо на фронт економічного життя притягнуті були запаси енергії не річної, не тогорічної, але запаси акумуляції тисячоліть, мільйонів років. Одчинилася велика комора матері Землі. Це привело і веде до тенденції замінити все «органічне», «живе» «неорганічним», «мертвим». «Живого», органічного було вже замало, вже не вистарчало людині. Вона хопилася більших запасів «мертвого», «неорганічного» — чернільних багацтв «неорганічної», «мертвої» матерії.

Але людина не задовольняється землею, її глибинами, вона притягає собі на службу багацтва води — тваринний, рослинний світ вод, саму воду, її хемічні й фізичні властивості, зокрема властивості її горизонтального розташування (водяні шляхи сполучення), як також властивості її розташування вертикального (водоспади, різниці рівня, так званий «білий» і «зелений» вугіль). Але цього мало: людина ставить тепер проблему вихоснування дна моря, океану, як простору для плекання певних хосених рослин, бо ж, як відомо, на дні морів і океанів є своя буйна рослинність, свої кущі, свої ліси і прапліси!

Повітря, що його абсорбує і перетворює рослина і тварина, стає предметом вже «безпосередньої», «прямої» експлоатації для людини, його багацтва не «пасивно» — через рослину й тварину, а «активно» ставить людина собі до розпорядимости (азот з повітря).

Усе, звичайно, за допомогою благословленої сили вогню і сили електрики.

Отже, експансія людини охоплює всі сфери, всі частини, всі властивості, всі простори землі, води, повітря.

Ступневе перенесення центру ваги до «глибин» землі тягне за собою збільшення значіння «гір», «гірських місцевостей», де більше знаходиться «невичерпальних» багацтв глибин землі, за рахунок зменшення значіння степових, рівнинних просторів.

У складі самої продукції відбувається основна, яскраво виявлені, тенденція зменшення значіння праці за рахунок зросту значіння, питомої ваги основного капіталу. Росте озброєність одиниці робочої сили капіталом — «живе» опирається на все більшу й більшу «мертву» базу. Що новіша є галузь індустрії, то меншу питому вагу має «жита» сила у відношенні до «мертвого» озброєння її. Зростає органічна структура капіталу, цебто зростає питома вага основного капіталу за рахунок змінного. Усе більшою й більшою масою «мертвого» оперує «живе» одиниця.

Далі виявляється така тенденція: усе більша й більша частина людської енергії скерується на задоволення потреб майбутніх за рахунок сучасних; росте питома вага вкладень у основний капітал, у «майбутнє споживання» — залізниці, електрарні,

великі будівлі, доки, спорудження для меліорацій, порти, автостради, музеї, парки, плантації і т. д.

Дикун зовсім не турбується, або мало турбується про майбутнє, біжучі потреби днія абсорбують все, або майже всю його енергію. Культурна людина вкладає величезні запаси енергії у реалізацію планів, плоди яких будуть споживати не лише діти, а й онуки і правнучки цієї людини. Усе більшої і більшої ваги набуває майбутнє за рахунок сучасного, це останнє приноситься до певної міри у жертву майбутньому. Акумуляція засобів, як наслідок зросту продуктивності праці все більше вкладається у майбутнє, забезпечуючи й стабілізуючи його.

Старий поділ цивілізації на два періоди: до вогню і період поганю є, назагал, цілком правильний.

Колосальний розвиток і значіння електричної енергії дає підставу поділити цивілізацію на три періоди: без вогню, з вогнем і період електрики, як найдосконалішої, найреволюціонізуючої енергії, яку колинебудь досі знало людство.

Зріст, екстензивний і інтензивний електрифікації є одною з характеристичних рис розвитку останнього століття і буде такою, мабуть, у століттях майбутніх. Електрика руйнує старі форми соціальні, політичні, господарські й технічні, витворює нові форми життя, ущляхочтює зовнішні форми його, звільнює людину від фізичної праці, підвищує коефіцієнт корисної дії поодинокої людини, нації, цілого людства. Вона захоплює усі галузі життя, поле й діяльності вже тепер дуже широке — від квашення капусти починаючи, знаряддям смертної карі кінчаючи. Вона шиє, стриже, мие, оре, молотить, дойте, копає, варить, світить, опалює, рахує, говорить, співає, лікує, чистить, сушить і т. д. і т. д. Електрифікація усього життя є одна з основних тенденцій розвитку. Зростає потужність електричних станцій, зростає кількість споживання електричної енергії.

Так, наприклад, навіть на теренах УССР (без окупованих зах.-укр. земель) потужність електричних станцій і продукція електричної енергії зростали так:

Рік:	Потужність електр. станцій у тис. кіловатів:	Продукція електр. енергії у міл. кіловат-годин:
1913	200	500
1927—28	464	1.244
1932	1.400	3.158
1935	1.754	7.147

Річна продукція електричної енергії світу вже перевищила цифру 350 мрд. кіловатгодин, хоч і не має за собою і ста років розвитку!

Яскраво виявляється тенденція до зросту потреб і до більшої повноти їх задоволення; зростає стандарт існування людини: те, що перед нами було «люксусом» приступним небагатьом, стає сьогодні «конечною» потребою широких мас. Галузі індустрії, які десятки років перед нами взагалі не існували, займають нині —

щодо розміру, вкладених до них капіталів робітничих рук, енергії — ведуче місце. Автомобільна індустрія, що перед 50 роками взагалі не існувала, сьогодні завоювала перше місце і мідно його тримає у передовій країні світу — З.Д.П.А. Авіаційна індустрія також намагається здобути одне з перших місць. Кіно- і радіоіндустрія — рівноож. Вже кінцем 20-их рр. в кіно-індустрію вкладено 3 млрд. доларів капіталу, існувало 52 тис. кіно з 21.000 тис. місць у них! Кіно, авто, трактор, електрика вже заняли перше місце в економіці багатьох країн або в скорому часі зайдуть. Задоволення потреб одиниці і нації зростає інтенсивно і екстензивно. Знаходять задоволення найрізноманітніші потреби і поодинокі потреби задовольняються повніше (щодо більшого охоплення маси і щодо більшого задоволення повної потреби поодинокої людини). Усе більший і більший відсоток населення світу має черевики, радіо, автомобіль, електричне світло, книгу, зубну щітку, телефон, телеграф, телефон і т. ін. Разом з тим зростає споживання на душу населення цукру, чаю, тютюну, мяса, хліба, електричної енергії, газу, води, мила, чавуну, криці, особливо пляхотної, соли, вугілля, фарб, ліків, часописів, книг, світла, тепла, енергії взагалі.

Світова здобич (пересічно на рік) золота і срібла зростала так:

Рік	Золото: тис. кгр.	Срібло: тонів
1493—1520	5.8	47.0
1601—1620	8.5	422.9
1701—1720	12.8	355.6
1801—1810	17.7	894.2
1901—1905	485.4	5225.2
1912	701.3	7800.0 (1923 р.)

Світова продукція пшениці з 500.323 квінталів пересічно за 1866—1870 рр. зросла на 1.056.740 у 1913 р. Світова продукція бавовни з 67.900 тон пересічно за 1826—1830 рр. зросла на 4.380.000 за 1912—1913 рр. Світова продукція кавчуку зросла з 53.8 тис. англ. тон у 1900 р. до 485.000 у 1925 р. Світова продукція цементу зросла з 1.7 міл. тон у 1880 р. до 48.3 у 1932 р.

Як під час піднесення господарської кон'юнктури, так і під час упадку її майже завжди зростає продукції перевищує зростає населення, цебто постійно зростає добробут, інтенсивність задоволення потреб, постійно зростає національний дохід, що припадає на душу населення. Так навіть під час найбільшої світової кризи 1930—1935 рр. промислова продукція світу упала у 1932 р. лише на 50% і продукція сільського господарства лише на 1%. Що культурніший народ, тим більше, повніше задовольняється його потреби.

Так, напр., кількість книг у публічних і фахових бібліотеках, що мали понад 100.000 томів у 44 державах світу зросла з 81.2 міл. у 1900 р. на 184.8 міл. у 1924 р.

Світова продукція паперу виносила 1909 р. 7.866 тис. тон, а 1922 р. вже 14.947 тис. тон. Світова продукція цукру 1852—1853 рр. виносила 1.463 тис. тон, а 1928—1929 рр. — 27.837 тис. тон. Споживання цукру в Європі коло 1800 р. виносило на душу насес-

лення 3—4 фунти, споживання цукру, скажім, в Німеччині 1928—1929 рр. вже 23,9 кгр. на душу.

Світова продукція какао виносила в 1900—1913 рр. 212.5 тис. тон, а вже 1924 р. виносила 479.5 тис. тон. Споживання какао на душу населення в Німеччині виносило в 1881—1890 рр. 0.1 кгр., в Англії 0.19, а в 1922 р. відповідно вже 1.43 і 1.16. Споживання чаю в Англії коло 1700 р. виносило 0.01 фунта, а в 1906 р. вже 6.5. Споживання кави в Європі коло 1800 р. виносило коло 1 фунта на душу населення на рік. У 1928 р. споживання кави вже виносило: в Данії 7.5 кгр., Швеції — 7.0, Норвегії — 5.9, С.Д.П.А. — 5.4, Бельгії — 4.9 і т. д.

Отже бачимо, що задоволення потреб, як «органічних», так і «неорганічних» увесь час зростає. Зріст продукції стало переганяє зрост населення.

Зрост національного маєтку теж завжди переганяє зрост населення. Цебто, одиниця нації стає все більше і більше багатою. І ще все відбувається, не дивлячися на різноманітні сучасні обмеження розвитку продукційних сил у багатьох країнах світу. Все більше й більше людина стремить удосконалити природу мертву й живу, намагається витягти з неї якнайбільший хосен. Дике, мало корисне, перетворити в шляхотне, корисне. Дику, наприклад, качку, що має малу вагу, погане піря, що несе мало яєць, перетворює людина в домашню качку, що має більшу вагу, добре піря і пух, що несе значно більше яєць; так само ушляхочніє курку, коня, вола, корову, пса, оленя, свиню, рибу, яблуко, грушу, сливу, виноград, пшеницю, овес, просо, сою, базовину, чай, каву, лен, кукурузу. Зліпшую їх вагу, якість, швидкість розвитку, плодючість і т. др. Зміняє їх властивості так, щоб вони відповідали потребам людини. З кожної одиниці з одиниці ваги має все більший і більший хосен. Так, наприклад, пересічна вага худоби, на одному з головних ринків худоби в Англії, а саме на смітфільдському ринку, зросла за 85 років у англійських фунтах так:

Рік	Воли	Телята	Вівці	Ягнята
1710	370	50	28	18
1795	800	142	50	50

Далі, для продукції 1 квінтalu цукру треба було в Німеччині в 1836—37 рр. 20.0 квінталів буряків, а в 1931—1932 рр. вже у три рази менше, а саме 5.9. Для продукції 1 кіловата електричної енергії у 1913 р. треба було 1.1—1.3 кгр. вугілля, а в середині 1930-их років — вже 0.4 кгр.

Таких прикладів можна навести дуже багато.

У задоволенні потреб, у формі й організації задоволення потреб помічаємо теж певні тенденції, потреби все більше задоволяються суспільним способом — їх задовольняє держава, край, місто, громада, публична установа, кооператива і т. д. Замісць окремої печі — центральне опалення, замісць свічки, лампи — газ, електрика; замісць кухні — ресторани, замісць власної книги —

бібліотека; замісць власного коня — залізниця, трамвай, автобус.

В охороні нашого тіла від зовнішніх впливів погоди теж помічається та сама тенденція; а саме — спочатку сuto індивідуальна охорона — товсте сукно, кожух, теплі футряні черевики, але відкриті засоби сполучення — відкриті сані, верхи на коні, відкриті вози, верхи на верблюді, осіл і т. д., з бігом часу індивідуальна охорона зменшується, відпадає в ній потреба, бо з'являються закриті сані, вози, авта, автобуси, трамваї, літаки, залізниці, пароплави з внутрішнім огріванням, з «супільною» охороною від впливів погоди. Будуються почекальні, будки, ресторани-автомати, двірці, кавирні, поштові уряди, пасажі, де людина може знайти «супільну» охорону від впливів погоди. Одяг упрощується, зменшується його вага, форми його стають однакові для усіх класів населення, для усіх одна «мода», один «фасон», але зате різноманітніші стають барви, якість, комбінація сировини, кількість сировини і т. д. «Штучні» сировини ступнєво займають місце «природних» — штучний шовк, штучна вовна, штучний бензін, штучний каучук, штучні фарби і т. д.

Зростає екстензивність і інтензивність у всіх галузях. Поруч зі зростом екстензивності йде намагання охопити якнайбільші простори, якнайбільші маси, осягти найбільші швидкості, найбільші тиснення, якнайвищі і якнайнижчі температури і т. д. Зростає своеманітній «тоталізм», «імперіалізм», «максималізм» у ставленні проблем, змагання до скрайніх меж в усіх галузях.

Але разом з тим зростає інтензивність — точність, цунктуальність, змагання оперувати з найменшими мірами ваги, часу, енергії, маси, простору. «Максималізм» іде поруч з «мінімалізмом», рівнобіжно вони ставлять нові рекорди в різних напрямках — у напрямку до «великого» і в напрямку до «малого». Цим самим «сфера діяння», межі розширяються, як угору, так і вниз. Усе більші «простори» опановує людина своїм генієм, своїм мозком, своїми змислами.

Іде процес збільшення довжини продукційного процесу поруч зі зростом значення енергетики у широкому розумінні цього слова.

Разом з узагальненням форми одягу, зникають, зменшуються супільні перегородки, класові, маєткові, збільшується флюктуація між різними супільними верствами, зменшується замкнутість «вищих» супроти «нижчих», багатих супроти бідних, робітників мозку супроти робітників м'язів. Дорога вгору і дорога вниз відкриваються все більше й більше. «Амплітуда хитання» теоретично й практично стає більшою, ніж це було раніше, щодо упадку чи піднесення.

Наслідком звільнення людини від фізичної праці, зменшення часу її перебування у продукційному процесі, все більше й більше значення набуває спорт, що охороняє людину від дегенерації і м'язів. Крім того, зі збільшенням загального добробуту і відносним зменшенням видатків на задоволення основних потреб, — все більшого значення її питомі ваги набирають культурні потреби, їх задоволення і взагалі задоволення потреб «вищого» порядку за ра-

хувок питомої ваги потреб «нижчого» порядку. Росте потреба у книзі, часописі, музиці, спорті, мандрівках задля розваги, в кіні, театрі, в музеях, лекціях, клубах, читальнях, наукових і освітніх товариствах. По питомій вагі видатків на харч («нижча» потреба) у бюджеті людини, як відомо, легко визначити ступінь заможності і почести ступінь культурного і цивілізаційного рівня населення різних держав, країн, сел, міст (закон Енгеля (1821—1896) щодо людини).

Теж по питомій вагі в цілому обороті певної країни продуктів харчування, особливо в Європі, легко визначити рівень культури і цивілізації певної країни. Теж і в світовому господарстві питома вага продуктів, що задовольняють голод, холод, «нижчі» потреби, увесь час падає і буде й надалі падати, якщо не настануть певні соціально-економічні катастрофи, зате питома вага продуктів, що йдуть на задоволення «вищих» потреб, постійно зростає. Ми, таким чином, поширяємо закон Енгеля на державу, на світове господарство. Загалом, питома вага сільського господарства ступінєво падає, «органічне» сільське господарство уступає ступінєво місце «неорганічній» індустрії й іншим галузям життя.

Так, наприклад, за підрахунками Майлолса (Muirhall) питома вага сільсько-господарського маєтку у цілому національному маєтку при кінці XIX ст. виносила по 22 головніших державах світу лише коло 30%; Англія і Ірландія й мала ще меншу — лише 17,6%, ціла Європа 33%. У З.Д.П.А. Його питома вага з 55,6% у 1850 р. упала у 1900 р. на 23,1%. Питома вага прибутку від сільського господарства у цілому народньому прибутку по 22 країнах світу виносила перед початком ХХ ст. лише 19,8%, у Англії і Ірландії 9,8%.

У Китаї 4/5 населення занято у сільському господарстві, а в З.Д.П.А. лише коло 1/3, при чому сільське господарство там ліпше забезпечує населення продуктами хліборобства і дає більше на експорт, аніж у Китаї 4/5 населення.

Виявляється тенденція до плановості, організованості, упорядкованості в усіх ділянках життя. Царство безплановости, тимчасовости, дезорганізації, безпорядку ступінєво усовається. План все збільшує свою керуючу волю на напрям руху майбутнього, план ступінєво опановує стихію минувшини. Плановість зростає екстензивно й інтензивно, поруч з нею, до певної міри, як й наслідок, зростає свідома, планова організованість, упорядкованість. Росте воля плану й організаційної системи, порядок зовнішній, внутрішній. Зростає плановість і організація в просторі, часі, формі, енергії.

Як зовнішня форма, яка має велике значення плановости, організованості, упорядкованості, зростає «пряма лінія» за рахунок «кривої», зростає «прямі» лінії за рахунок «кривих». Зростає питома вага прямих вулиць, доріг, рік, телеграфних і телефонних ліній, дерев, стовпів, заплотів, вікон, дверей, шків, планованих парків, сел з прямими вулицями, або «організованими кривими», міст і т. др. Зростає число прямих меж за рахунок кривих.

вих. Виправляються »кризи« графіків навантажування електричних станцій, закладів, агрегатів, установок і т. др. Зростає »гладкість« в обробці, в виробці, в пригонці, що йде поруч зі зменшенням »терти«, як наслідку почасті збільшення гладкості, але, головно, змаганню його, »тертя« усунути. »Тертя« в найширшому розумінні цього слова, як у соціальному житті (»класова боротьба« і тотальна держава Гітлера (Hitler 1889), Муссоліні (Mussolini 1883), особистому (особа й організація), господарському, так, особливо, в ділянці техніки — краща шліфовка, пригонка, монтаж, часовий розрахунок руху машин, закладів, сполучення і т. п., злішнення мазання, перехід на тертя другого порядку, такі, як кулеві підшипники тощо, вирівнюються дороги, хідники, підлоги, стіни і т. д.

Поруч із цим іде процес піднесення ефективності людської енергії, людської праці, піднесення соціального, господарського, технічного коефіцієнту корисної дії людини, системи, нації, людства в усіх ділянках.

Все більш зростає застосування основного принципу — мінімум затрат і максимум ефекту. Зростає точність, господарність калькуляцій, повніше, корисніше утилізується час, простір, енергія, матерія. Зменшується кількість відпадків, браку зіпсованої сировини, »зіпсованого часу«. Хемія висовує нове гасло: »відпадків не існує!« Неорганізований »хаос« ступнєво перетворюється в організований »космос« (Анаксагор, народився коло 500 р. перед Р. Х., Платон, 427—347 перед Р. Х.).

Відбувається процес притягнення нових і нових сил і матерій у господарський процес, що дають більший ефект, лішне пристосовані до конкретних завдань організуючого мозку. Одиниця площини, маси й часу включає в себе все більше й більше енергії, щоб дати більший ефект.

І в розвитку людського духа й енергії можна спостерігати дуже характерні тенденції, що допоможуть нам, коли ми їх будемо знати, розуміти сучасність і передбачати майбутні шляхи, що ними піде людський дух і матерія далі в майбутнє.

Коли раніше ведучими силами поступу були »відкриття« („Entdeckungen“) випадкові, безпланові, безсистемні, то, тепер, на їх місце стали »винаходи« („Entfindungen“) планові, систематичні, підлід »закінчення шукання« (Гете), опертого на певну планову волю. Випадковість, що панувала раніше, замінила свідомість, наперед поставленого планового завдання, наприклад: зробити бензін з вугілля, винайти штучний каучук, штучну вовну і т. др.

Йде процес поширення наукового знання, поширення екстензивне в ширину й інтензивне в глибину, іде процес забезпечення знання через його обективізацію (книга, система замість людини, як носія знання), узагальнення, поглиблення, активізації. Так, за Дю Буа-Раймондом (Du Bois Reymond 1818—1896) і іншими виноситься кількість винахідників, що ці автори згадують у своїй праці »4000 років пionерської праці«:

Періоди:	Кількість:
1700—1750 р.р.	170
1750—1800 р.р.	344
1800—1850 р.р.	861
1850—1900 р.р.	1.150

У З.Д.П.А. було уділених патентів:

Періоди:	Кількість:
До 1790 р.	3
1791—1800 р.р.	304
1801—1850 р.р.	17.514
1851—1900 р.р.	656.962
1901—1920 р.р.	699.236

Відбувається тенденція збільшення питомої ваги духової праці за рахунок фізичної, яка перекладається на тварини і, головно, на сили природи. Енергія мозку росте за рахунок енергії м'язів. Далі, ефект праці, як мозкової, так і фізичної, завдяки збільшенню, злішенню озброєності при праці, зростає, і це дає змогу ступнєво скорочувати час праці. Це скорочення часу праці разом із збільшенням вільного часу для людини є характерною тенденцією людського поступу. Поруч із цим йде невинний процес збільшення розподілу праці, спеціалізації функцій, професій, змагань. Поруч з процесом скорочення часу праці, зменшення фізичного напруження, йде процес злішенння умов праці — збільшення нагороди, злішенння безпеки при праці, збільшення гігієнічних умов праці, збільшення асекурації праці: асекурація при хворобі, старості, материнстві, безробітті і т. др. Поруч із цим іде процес усуспільнення праці — все більша й більша кількість людей, абсолютна її відносна, працює в закладах, організаціях, інститутах характеру суспільного — в інституціях державних, комунальних, кооперативних, акційних і т. д. «Робітник» ступнєво набирає яскраво виявлений характер «урядника», між робітниками й урядовцями ступнєво затирається різниця, щодо форми і видів винагороди, її висоти, забезпечення праці, сталості й т. п.

Щодо праці чоловічої і жіночої, то тут спостерігаємо характерну, на нашу думку не зовсім позитивну, тенденцію зросту у всіх країнах, в усіх галузях індустрії, обміну і т. п. питомої ваги жіночої праці за рахунок чоловічої, особливо швидко цей процес йде на теренах Сходу Європи.

Розглядаючи тенденції розвитку військової справи, можемо також яскраво спостерігти тенденцію до зросту «звязків» і їх зміщення. Спочатку боролись одиниці проти одиниць, потім гурти, роди проти гуртів, родів, далі племена проти племен, держави проти держав, потім коаліції держав проти коаліцій, що усе більше зростають. Далі, наприклад, у середні віки боролися «окремі» лицарі у армії зі своїми дружинами, «звязок» з верховною командою був слабий, загальна керуюча воля була слаба. У модерній армії «звязок» з центром дуже міцний, абсолютний, по лінії обед-

наної волі, обєднаної ідеї, спільного постачання усіх видів, залежності «фронту» від «запілля» взагалі. Раніше не знали жадної уніформи, жадної спільної форми, роду зброї, жадного спільного калібрку рушниць, гармат, жадного спільного постачання зброї, одягу, харчів, коней і т. др. Тепер «звязки» по лінії: єдності керуючої волі — командування; єдності спільної ідеї, боротьбі — оборона цілої нації, цілої спільноти; єдності зброї — калібр, форма, рід зброї, барва її і т. д.; єдності уніформи — форма, барва, прикраси, якість і т. др.; єдності постачання — однаковість раціону, централізація постачання і т. д., єдності «фронту» з «запіллям», що є значно міціша тепер і буде все аміцюватись, бо сучасна армія для свого постачання потребує силу цілої нації, потребує «звязку» з усією нацією. «Запілля» увесь час зростає у відношенні до «фронту». Модерний «фронт» потребує все ширшого й ширшого «запілля», щодо його екстензивності й інтензивності, цебто все більше зростає «звязок» армії з нацією, «фронту» з «запіллям», самої армії і її складників між собою і окремих частин «запілля» при службі «фронту». Отже й у військовій справі тенденція зросту «звязків» — яскраво проходить через усю історію військової справи, а крім того, сама військова справа породила нові організаційні форми «звязків», що були корисними і перенесені були й на організації характеру певійськового. У арміях змінився дух спільноти, змінились «звязки» духовні, змінились «звязки» економічні і технічні. Армії зі стану аморфного перетворились у вищу форму організації єдності духа і матерії, зі спільною ідеєю, духом, волею, командою, зброєю, уніформою, постачанням, спільною метою і змаганням. Єдність нації, її зрост іде поруч з єдністю армії, її зростом.

Як певний підсумок усіх тенденцій, є основна тенденція впливу поступу на людство, про яку ми будемо говорити нижче подрібніше, це — ступневе, останніми часами раптове, зменшення смертності і, як наслідок цього, збільшення нашої сили над смертю, **збільшення пересічної довжини життя людини**. В цьому виявляється основна риса поступу, виявляється факт, що людство йде **вперед**, в жадному разі не назад. «Золотий вік» перед нами, а не за нами! Коефіцієнт смертності найкраще мірило болю, жалю, страждання, хвороб, голоду, холоду, первовости, перемоги природи, «зла» над людством. Але він все зменшується і зменшується. Смерть стає відносно меншою загрозою нам, ніж нашим предкам і ще меншою буде для наших нащадків.

Але поруч із цим іде процес зменшення динаміки розмноження, зменшення числа народжень, і це дає багато до думання щодо шляхів розвитку нашої культури і цивілізації, нашого поступу.

Природна сила культурної людини, сила її мязів, як і її зміслів, як кажуть дослідники, не дегенерує, є ефективніша, ніж раніше, ефективніша, ніж у дикунів й некультурних народів.

Природа — земля, праця, капітал, організація — це є основні чинники продукційного процесу в найширшому розумінні цього слова. Повстає питання, яке значення мали раніше і мають тепер ці чинники у продукційному процесі, як змінюється їх релятивне

значіння в продукційному процесі? Тут виступає тенденція така, що на початку розвитку головне значіння мала природа земля, людина збирала, шукала, жила, головним чином збираючи готові дари природи-землі. З дальнім розвитком праця набуває все все більшого значіння, щоби потім уступити місце простим і складним знаряддям праці, уступити почесне місце капіталу. Машина набирає величезного значіння, але разом з нею набуває значення проблема організації, в наш вік організаційний чинник, праця духова, що організує, планує, калькулює, шукає нових шляхів, нових ідей, економізує час, простір, енергію, набуває основного значення. «Дух» набуває перетаги над «матерією», «організацією», як вияв волі, енергії «духа», набуває релативно все більше значення. Отже, «перед ведуть» спочатку природа-земля, далі праця, далі капітал, і, нарешті, у наш вік, «організація». Сама «організація» починає «наводити порядок» з «малих праць»: організація праці одиниці, окремих невеликих закладів, а потім, ступнєво, організуються, плануються усе більші «вуали» — соціальні, економічні, технічні, що охоплюють своїм впливом все більші терени, все більше маси людей і капіталу. План, організація охоплює окремі заклади, окремі галузі, терени, частини держав, держави; світове господарство, як цілість, ступнєво втягається в рамки планової одної організації. Нагадаймо розвиток картелів, синдикатів, трестів, різних «планів» регулювання продукції кави, каучуку, цукру і т. п. На жаль, більшість цих «планів» були побудовані не на стимуляції динаміки продукції, а на її обмеженні, аде це, звичайно, період «негативної організації»; після цього настане, без сумніву, період «позитивної організації», що не буде затримувати продукційних можливостей, а їх буде стимулювати для добра людини. Сучасна епоха буде здаватись епохою божевільного хаосу. Ера нищіння дібр для піднесення цін є ерою переходовою, ерою невмілого пристосування продукційних сил до соціальних відносин. Соціальні відносини, проблема розподілу буде і мусить бути розвязана так, щоби продукційні сили не тільки не стримували, а щоб їх розвиток якнайбільше стимульовано. Це одна з головних проблем, що стоять перед нашим поколінням і воно розваже що проблему.

(Далі буде).

Шевченкіана в Музеї Визвольної Боротьби України.

Заснування Шевченківського відділу, його завдання й обсяг: поширення видання творів Шевченка, „Кобзаря“, видання окремих творів та їх збірок, чужомовні переклади; література шевченкознавства — українська і чужомовна, збірні видання дослідів, пропамятні публікації, бібліографія творів Шевченка, біографії, праці окремих дослідників, монографії про Шевченка як мальра, часописи з Шевченкіаною та різні інші друки; репродукції малярських та графічних творів Шевченка, портрети й праці скульптурні. Поповнення Шевченківського відділу в Музеї ВВУ.

Шевченківський відділ з Музею ВБУ був встановлений постановою Управи музейного Товариства 10-го лютого 1936. р. В цьому відділі — агідно в тією постановою — має бути вібрано все, що стосується Т. Шевченка, а особливо те, в чому виявилася сила і вплив Шевченка у визвольній боротьбі України. Завданням Шевченківського відділу є уможливлювати пізнання життя, творчості й культу Шевченка.

Шевченкіана в Музеї ВБУ складається з різних колекцій наукових і мистецьких. Кожна з цих колекцій за ці п'ять років зросла дуже значно, а дальнє поповнення їх забезпечує Музей ВБУ в Праві значіння дуже важного органу шевченковивчення. Музей же тепер має значну колекцію видань Шевченка й вібрав багато основної літератури про нього та його творчість. А ще більше має Музей матеріалів про культ Шевченка серед українців — ріжноманітних памяток в звязку з сіяточним обходженням роковин Шевченка та шевченківських ювілеїв. С між ними листівки, відозви, фотографії, програми, афіші, запрошення, ріжкі дрібні друми, віданки, написи, спеціальні публікації, часописи, одноднівки, портрети, погруддя, медалі, кліші і т. д. І те все не тільки в українських землях, а в різних країн чужини — і в тих найдальших, де тільки живуть українці. Є в музеїйній шевченкіані також і архівні матеріали — діловодства спеціальних шевченківських комітетів, матеріали про видання „Кобзаря“ 1876. р. в Праві й інш. Але основу Шевченківського відділу в Музеї ВБУ становить бібліотека Шевченківських творів і праць про нього та репродукції малюнків і гравюр Шевченка.

З повних видань творів Шевченка є в музеїйній колекції томи варшавського, ляпцицького, київських, харківського, львівського й сергієвського видань. Деякі з цих видань, окрім ляпцицькіс і варшавськіс, є також в бібліотеці понадвічного акад. Ст. Смаль-Стоцького, переданий до Музею ВБУ.

Повне видання творів Т. Шевченка у Варшаві було розглянуване Українським Науковим Інститутом на 16 томів, які виходили не за чергово. З цього плану за час існування варшавського Інституту опубліковано 13 томів. З них в Музеї є, на жаль, лише 12, — бракує тому 16-го, що містить бібліографію творів Шевченка та праць про нього, складену В. В. Дорошенком. Цей том, хоч і вийшов, але до Музею своєчасно виславний не був, а тепер уже нема й надії на одержання його.

Не було закінчене виданням і повне віbrання творів Т. Шевченка Української Академії Наук, в якого в Музеї є лише виданий під загальною редакцією С. Ефремова один IV том, що містить в собі Журнал Шевченка. Так само є в пізніших київських видань Академії Наук УРСР, плянованих на 10 томів, є в Музеї лише окрім тема творів. З харківського видання „Рух“ Музей має 2 т. творів Шевченка, що містить в собі провідні твори в редакції А. Шамрая. Натомість внові закінчені видання повних абрінків творів Шевченка є п'ятитомове видання Української Накладі за редакцією Б. Лешкого і двотомове видання за редакцією Вол. Гадзінського та Костя Буревія, видруковане 1925. р. аж в г. Сергієві Московській губ. До цієї ж категорії видань творів Шевченка можна зарахувати й давніше двотомове видання його творів в серії Русланської Письменності (Львів, 1912. р.).

Видання Шевченкового „Кобзаря“ вібрані в Музеї, хоч і не повні ще, але вже досить повно. В музеїйній колекції є вже понад двадцять різних видань „Кобзаря“. Серед них є давніші видання — з минулого століття, зперед світової війни й пізніші. Є „Кобзарі“, видані на Україні, в кол. Росії, в Галичині та в інших країнах Європи й Америки.

Перше видання Шевченкового „Кобзаря“ 1840. р. має Музей у львівській фототипії в 1914. р. Чигиринський „Кобзарь“ і „Гайдамаки“ петербурзького видання 1844. р. є в оригіналі; так само й даліше видання цього „Кобзаря“ (СПБ, 1867 а перекладом по російському О. А. Лешко: „Чигиринський торбаніст — бівець“). З давніших видань „Кобзаря“ є в Музеї ще женевські видання його першої частини в р. 1878. й заборонених в Росії посейі в 1890. р. та видання „Кiev. Стар.“ в 1899. р. З передвоєнних видань ХХ. ст. Музей має обидва томи „Кобзаря“ під редакцією Ів. Франка (Львів, 1898. р.), петербурзьке видання 1907. р. за ред. В. Доманицького, катеринославське видання 1914. р. за редакцією Д. Дорошенка, петербурзьке видавня 1911. р. (склад вид. у Н. И. Холмушіна) і коломийський вибір для молоді в 1910. р. З часів світової війни є в Музеї два ви-

дания „Кобзаря“ Союзу Визволення України — одно львівське в 1914. р. (вибір поезій, випуск II) і друге — віденське в 1915. р. (теж вибір поезій).

Найбільше видань „Кобзаря“ появлялося після нійни. З них найраніші, що є в Музеї, — це кийське видання Є. Череповського 1918. р. (повний текст „Кобзаря“ в ред. В. Доманицького) і з того самого року — видання вінницької „Просвіти“ в Канаді. Пізніше з'являлося львівське видання Катеринославського видавництва (народне видання „Кобзаря“ за ред. Дра В. Сімовича 1921. р.) і видання „Українського Слова“ в Берліні 1922. р. Майже одночасно в цих виданнях вийшли малі „Кобзарі“ (вібори для дітей) у Станиславові 1920. р. і Львові 1921. р. З пізніших львівських видань є в музейній збірці ще перший том „Кобзаря“ (ч. 1 і 2), виданого за редакцією Дра М. Сабата 1929. р. З советських видань Музей має п'ять „Кобзарів“ — два харківські в 1927. р. (виbrane поезії за редакцією О. Попова) і друге видання в редакції І. Айзенштока та М. Плевако), а в київських — видання „Книгоспілки“ в вступною статтею В. Коряка, перший том академічного видання 1939. р. в поезіях 1837—1847. рр. та ювілейне видання 1934. р. за редакцією В. Затонського і А. Хвилі. Крім того, поезії в „Кобзаря“ є ще в поетичних виданих творів Т. Шевченка, або видані окремо, чи в антологіях. В найостанньому часі колекція „Кобзарів“ поповнилася ще такими новішими виданнями: краківського видавництва 1940. р. — ліліпут, Літературної бібліотеки й видрукованій латиницею та циклостильове видання в століття „Кобзаря“, також в 1940. р. виданий у Ярославі „Кобзарь“ для дітей.

Видань окремих творів Шевченка або їх збірок є в музейній колекції значна кількість, між ними й деякі досить рідкі: напр., львівське видання Кс. Климентовича „Сон“ в 1865. р., жевенське видання поезій в 1890. р., „Травна“ (Львів, 1902. р.), „Наймічка“ (СПБ, 1904. р.) і „Катерина“ СПБ, 1905. р.). Ті самі твори („Наймічка“ й „Катерина“) є у виданні московського „Посередника“ в 1911. р.; „Невольник“ вийшов у Чернівцях 1911. р. й у Львові 1914. р. На спомин про 50-ті роковини смерті Т. Шевченка кийське видавництво „Час“ випустило 1911. р. цілу серію маленьких книжечок з окремими творами Шевченка. З них у Музеї є всім: „Уточлена“ та „Хустинна“, „Перебендя“ й „Думи мої, думи“, „Гамалія“, „Іван Підкова“ й „До Основяненка“, „Чернець“, „До мертвих і живих та ненароджених“, „Причинна“, „Тополя“. В роковини 1914. р. вийшов у Львові вибір поезій Т. Шевченка й окремо „Невольник“, а в Коломаї — історичні поезії Т. Шевченка з поясненнями Д. Николишина. Історичні поезії Шевченка появилися в Києві 1939. р. в академічному виданні за редакцією С. Білоусова і О. Велічкова.

З років після нійни є пізніших є в Музеї видання Союзу Визволення України її діякі табороні. У Відні 1915. р. вийшов „Великий Льох“, у Фрайштадті 1918. р. три поеми Шевченка („Сон“, „Кавказ“, „Суботів“), а в Вецлярі 1920. р. „Гайдамаки“ й видання полонених українців вецлярського табору „Тарасові Шевченкові в 102 роковини його уродин“. Правильні видання „Веселіту“ в 1920. р. представлені в Музеї окремими публікаціями таких творів Шевченка: „Бретник“ або „Іван Гус“, „Кавказ“, „Холодний Яр“ і „Розрита Могила“, „Тополя“ й „Перебендя“, „Гамалія“ й „Тарасова Ніч“. З львівських видань Української Накладні є Шевченкові „Музика“ й „Артист“; в берлінських 1922. р. два томи „Повістей Шевченка“ (видання „Українського Слова“) й „Думка“. В самому останньому часі Музей одержав ще видання Галицької Накладні „Гайдамаки“ в ілюстраціях А. Сластьона, а також „Наймічку“ краківського видання 1940. р. і того самого року „Сон“ і „Послання“ в Холма.

З советських видань окремих Шевченкових творів є в Музеї: „Революційні поезії Шевченка“ в передмовою Г. Григорука (Київ, 1921. р.), Дневник Шевченка в редакції І. Айзенштока (вид. 1925. р.) і той самий твір у московському виданні 1939. р. та видані Інститутом Т. Шевченка 1927. р. — „Бретник“, „Сон“ і „Кавказ“, „Назар Стодоля“, „Катерина“. З західно-українських видань в коломийському видання політичних поем в поясненнями Ом. Цісика (1925. р.) і того самого року ужгородська книжечка „Поезії для дітей“. Крім того всього, між виданнями Т. Шевченка є ще в Музеї фотографічна відбитка власноручного письма Т. Шевченка в поемі „Іван Гус“ з присвятою П. Шафарикові. В зв'язку з виданням окремих творів Шевченка можна вказувати й інсценізації його творів, а яких в Музеї в праці Л. Курбаса, М. Крошивницького, В. Ковальчука, В. Лопушанського й інш. авторів.

З окремих видань творів Шевченка в чужих мовах є в Музеї білоруські, російські, чеські, німецькі, португалські, англійські й французькі. Найдавнішим

в цій групі видань музейної збірки є Шевченкова „Кацярина” — вийшла 1911. р. в перекладі Ф. Чарнишевіча за редакцією Я. Кушала. З московських — в „Стихотворені Т. Шевченка въ переводѣ русскихъ поэтовъ” (СПБ, 1913. р.) і Шевченкова „Марія”, видана в Берліні 1904. р.; в чеських — пральне академічне видання перекладів Ружени Есенської і переклад Ф. Тіхого Шевченкового „Гуса” (1918 і 1919. рр., останнє в транскрибованому українським текстом). Польські переклади Шевченка видав окремим томом Український Науковий Інститут у Варшаві 1936. р. Англійські переклади в Шевченка були публіковані у Вінніпезі 1922. р. (*The Kobzar of the Ukraine*, by A. J. Hunter) і 1933. р. (*Ukrainian songs and lyrics, translated... by Honore Ewach*). Переклади Шевченкових творів німецькою мовою друковані в VI аштакові видань Українського Наукового Інституту в Берліні 1936 р., французы переклади — в *Anthologie de la littérature ukrainienne jusqu'au milieu du XIX siècle*, що вийшла в Парижі 1921. р., як видання Українського Соціологічного Інституту. Нарешті, перед вільнома роками з'явилася в Браайлі книжечка Сильвестра Калинця (*Taras Chevtchenko, sua vida e obras*. Рагана, 1936) з перекладами поезій Шевченка португальською мовою.

З праць чужих авторів про Шевченка і чужомовних публікацій звагалі в в Музеї літературна студія Дра Альфреда Бісена, видана у Відні 1916. р. (ст. 152), а також Й український переклад Дра Ів. Мандюка, виданий у Перемишлі 1921. р.; далі видана накладом Є. Виротового серія нарису проф. Д. Дорошенка про Шевченка, як українського національного поета, мовами німецькою, французыкою, англійською й італійською та того самого автора «Die Forschung über T. Sevčenko in der Nachkriegszeit» (Лейпциг, 1932). Має Музей і збірну публікацію про Шевченка видання Українського Наукового Інституту в Берліні в працями німецькими і українськими авторів професорів: К. Майера, Г. Шпекта, З. Кувелі, Л. Мірчука, як рівномеж давнішу працю чеського професора Яна Махала (*Taras Ševčenko*, Прага, 1919. р.) та письменника Ол. Земка, (вийшла в моравському Берні 1933. р.), а в перекладі Вл. Краніхфельда п. а. „Т. Шевченко, співак України” (переклад Ом. Ревука, Скрентон, 1919. р.).

Із збірників видань розповідок про Шевченка та його творчість в Музеї ВБУ є обидва збірники п. в. „Шевченко та його доба”, видані ВУАН 1925 і 1926. рр., та обидва річники збірника Інституту Т. Шевченка в Харкові, а також т. і Шевченківського збірника, що вийшов 1914. р. у Петербурзі, київський збірник 1921. р. п. в. „Тарас Шевченко” (за редакцією Є. Григорука і П. Філіпповича), харківський ілюстрований збірник 1920. р. „На роковини Шевченка” й, нарешті, IV кн. „Радянського літературознавства” 1939. р.

З пам'ятників видань, що з'явилися у звязку з роковинами Шевченка, є львівські з рр. 1865, 1883, 1890, 1911 і 1921, поетична антологія В. Супранівського (Золочів, 1911. р.), великий Вінок М. Комарова (Одеса, 1912. р. із віршами українськими, білоруськими, польськими й московськими), Вінок В. Лебедевої, Тараса п'яті роковин у Відні (1866. р.), видання Хабарівської „Просвіти” в 1920. р., берлінське 1921. р., вецлярське 1920. р. („Достойно есть”), харбінське 1928. р., збірники „Шевченкові дні” за редакцією С. Васильченка й Я. Чепіги (Київ, 1926. р.) й ужгородське видання „В пам'ять 70-ліття смерті Т. Шевченка” в 1931. р. До цих пропам'ятних видань належить також і видання присвячене Шевченкові поезії Б. Лешкого, О. Федьковича (1866. р.), Климківича (1886. р.) та інш.

З окремих бібліографічних публікацій про Шевченка Музей має лише книжку Мик. Яшека : Т. Шевченко, матеріяля до бібліографії, 1903—1921.

З праць окремих дослідників Шевченка досить повно зібрани в Музеї розвідки покійного акад. Ст. Смаль-Стоцького, друковані свого часу в різних органах, а також і окремо, й частково перевидані 1934. р. Українським Науковим Інститутом у Варшаві під спільним заголовком: Т. Шевченко. Інтерпретації. З окремих публікацій акад. Ст. Смаль-Стоцького є, між іншим, „Ідеї Шевченкової творчості”, „Читані Шевченкових поезій”, „Діти, батьки : внуки у Шевченка” (всі видані у Львові 1914. р.) й деякі інші.

З більших праць інших дослідників-шевченкоанавців в праці М. Драгоманова „Шевченко, українофіл і соціаліст”, Д. Багалія про Шевченка й Кирило-Методіївців (Харків, 1925. р.), В. Коряка — Боротьба за Шевченка (Харків, 1925. р.), О. В. Багрія — Т. Г. Шевченко (Харків, 1930. р.), А. Річицького — Т. Шевченко в світлі епохи (Берлін, 1923) і рецензія Остапа Грицая на цю працю, М. Плєвака — Т. Шевченко (Харків, 1926), Є. С. Шабльовського — Т. Г. Шевченко та його історичне значення (видання ВУАН, Київ, 1933. р.), Іл. Свен-

ціцького — Шевченко в світлі критики й дійсності (Львів, 1922. р.) й багато інших.

Біографічних праць про Шевченка є в Музеї понад десять, а саме таких авторів: Ол. Кониського двотомова хроніка життя Т. Шевченка — Грушевського (Львів, 1888 і 1901), В. Сімовича, В. Вернигорі, Ол. Грушевського, С. Єфремова, Ом. Огоновського, С. Корбута, М. Брашайка, Д. Лукіяновича, Ол. Кукулевського (Київ, 1901. р.), Ів. Белоусова (Москва, 1924) і І. Стебуна (Київ, 1939. р.).

Особливо багато зібрано в Музеї праць мешніх — тих авторів, що досліджували окремі питання Шевченкового життя або його творчості. З них зазначимо тут хоч деяких авторів, насамперед таких, як Вол. Дорошенко (про Шевченкову освіту, його думки, подорож на Волинь 1846. р., „Криницю“ та інш.), М. Возняка (про Шевченка й книжну Ремізію), П. Заццева, В. Щурата (про творчість Шевченка і замітки до поем Шевченка), а також І. Айзенштока (про шевченковізнатство, як сучасну проблему), Євг. Вачинського, Л. Білецького, Іл. Борщака (про Шевченка у Франції), М. Галущинського, О. Гермайзе, М. Гнатишака (про Т. Шевченка і релігію), О. Грицая (Шевченко, як учитель), О. Грушевського (історичні твори Шевченка), Д. Донцова, Д. Дорошенка, С. Єфремова (Шевченко й українське письменство), И. Кобилянського, Фр. Коковського, Ол. Колесса (монографія про Шевченка й Міщенка), Г. Костельника (про Шевченка а релігійно-етичного становища), З. Кузелі, Д. Лежогубської, Б. Лепкого (Шевченко про мистецтво), Ант. Лотоцького (про Шевченка в німецьких перекладах), Ол. Лотоцького, Д. Лукіяновича, А. Луварського, Л. Луцева, Т. Лушпинського, Євг. Маланюка (Шевченко і славянофільство, два Шевченки), М. Мочульського, Б. Ольхівського, М. Павлика, С. Ю. Пеленського (Шевченко і Галичина), П. Понятенка, В. Сімовича, С. Тарапущенка (лірмонтовські мотиви в „Кобзарі“), П. і П. Терпилів (Гете і Шевченко), П. Филиповича (Шевченко і Декабристи), С. Черкасенка (до проблеми народних ритмів у Шевченка), Як. Яреми (про уяву Шевченка) і т. д.

Спеціально про малярські праці Шевченка Музей має монографії проф. Дм. Антоновича, акад. Ол. Нозицького (Москва, 1914 і Київ 1930. р.) та інш. праці. Останнім часом до них додана ще праця М. Г. Бурачека — Великий народний художник (1989. р.) з 75 репродукціями художніх творів Т. Шевченка.

Крім того всього, багато ріжких розповідок і заміток про життя і творчість Шевченка розкидано в ріжких періодичних і неперіодичних виданнях — часописах, журналах, одноднівках, календарях, абрівниках, каталогах і т. п., що також належать до шевченкіанії й кількість яких в Музеї обчислюється тисячами навіть. Серед часописів із шевченкіаною велика кількість чужомовних. Особливо багато російських, що з них деякі містять досить цікаві статті (напр. М. Меншикова). Між цими чужими публікаціями є такі, як „Современное Слово“ (СПБ, 1911), „Русская Вѣдомости“ (Москва, 1911), „День“ (1914), „Рѣчь“ (СПБ, 1911), „Новое Время“ (СПБ, 1911 і 1914), „Искры“ (Москва), „Студенческое Дѣло“ (Москва, 1914), „Сѣверная Рабочая Газета“ (СПБ, 1914), „Одесскія Новости“ (1911), „Путь Правды“ (СПБ, 1914), „Литературенъ Гласъ“ (Софія, 1934), „Pion,“ (1936), «Рга-на-Moskva» (Прага, 1989), «Národní Práce», «A-Zet» і багато інш.

Так само тисячами обчислюється ї кількість шевченківських листівок, фотографій і ріжких дрібних друків. Серед останніх особливо багато ріжких запрошення, програмок, афіш і т. п. памяток шевченківських свят, академій, панахед, вистав, концертів і т. п. Цей матеріал — як, зрештою, і усі інші матеріали в шевченківській колекції — громадиться в Музеї з цілого світу. Є між цими матеріалами друкарі з Наддніпрянщини, Галичини, Буковини, Басарабії, Закарпаття й Кубані; з з Далекого Сходу, Північної й Південної Америки (Ньюйорк, Філадельфія, Пасейк, Буенос-Айрес, Куритиба й інш); також і з ріжких міст Європи: в Брюсселю, Відні, Берліні, Білгороді, Букарешті, Шалета і т. д. Особливо багато є в Чехії та Словаччині: з Праги, Братислави, Берна, Подебрад, Ліберця, Ржевнаць, Мл. Болеслави і т. д.

Репродукції з малярських та графічних творів Шевченка зібрані в Музеї досить повно, і то, як на окремих листах, так і в ріжких виданнях. Між цими матеріалами є й видані Петербурзьким Благодійним Товариством Альбоми рисунків Шевченка. Так само повно зібрав Музей і портрети Шевченка. Ці портрети є в ріжкому виконанні і в ріжкому матеріалі: портрети мальовані, рисовані, різьблени і інш. Скульптурних погрудь Шевченка є в Музеї кілька — найбільше в них роботи Стобуненка, найменше — скульптурна мініятура з воску

роботи Ерато Маврогордато. Найстаршою скульптурою є статуетка Ф. Балавенського 1911. р.; погрудь роботи Дра Ю. Русова є два. Останнім часом Музей одержав ще два погрудя роботи Н. Левитської. Крім того, є ще більше розмірами тіпсона погрудя Шевченка й одна статуетка М. Гаврилка.

Портретних рельєфів Шевченка є в Музеї п'ять: гіпсова медаль роботи В. Масютини, терракотовий рельєф Мих. Гаврилка, бронзовий І. Крука, К. М. Антонович і ще два жетона невідомого майстра.

В колекції портретів малюваннях і рисованих багато в репродукцій автор-портретів, праць невідомих авторів, а також портретів Шевченка, виконаних в таборах полонених за світової війни й під час інтернування українського війська в Чехії й пізніше на еміграції. Є також праці відомих або знаних майстрів, як от Ф. Красицький (два портрети), Іл. Реїн, В. Масютин, Б. Левкій, П. Омельченко, К. Антонович, сен. Шиманів (оригінальний портрет, виконаний по трафарету). П. Березняк, Петро Ш. 1916. р., Ілляшевич, Статників 1925. р., М. Харченко 1922. р. (Нова Загора в Болгарії) і т. д.

З травюрних портретів Шевченка, крім автопортретів, є в Музеї праці В. Касіана, О. Кульчицької, Сахновської, Налепінської, Р. Марава (з Америки), силуетний портрет П. П. Холодного, В. Кричевського і т. д. Крім того, є ще багато листівок в портретом Шевченка й різких фотографій його портретів або погрудь. Між цими останніми в фотографії портрету роботи М. Іс, проєкту пам'ятника Шевченкові в Катеринославі, погрудя Шевченка на пам'ятнику в Ліберці, незакінченого погрудя роботи М. Гаврилка в Полтаві і т. д. Музей також і репродукцію оригінальної фотографії Т. Шевченка художника Досса, також окремі портретні видання — напр. Української молоді Підкарпаття в Ужгороді або Українського Центру в Куритибі в 1929. р. Колекціонує Музей і портрети Шевченка друковані на виставках календарях (напр., харбінському 1934. р., або львівському „Девіночка“ і т. д.) або на квитках (напр., шевченківської лотереї в Ньюорку), на марках чи фільмових сценаріях та програмках і т. п.

Відділ Шевченкіана, як вкладався, так і поповнювався виключно з дарів — так само, як і всі інші колекції Музею. Між жертводавцями, крім самого директора Музею, проф. Дм. Антоновича та поїдного голова Т-ва акад. Ст. Смаль-Стоцького, можна назвати десятки осіб, які своїми дарами причинялися до розросту шевченківського відділу.

Зібрані в шевченківському відділі Музею ВБУ колекції вже тепер представляють одиноку свою повнотою збірку шевченкіана. Матеріалами цієї збірки вже користувалися для дуже важливих національно-культурних заходів (напр., для видання повного збірника творів Шевченка у Варшаві в „Кобзаря“ в Празі або привівлаштування шевченківської вистави чеської Академії Наук в Музеї королівства чеського в Празі 1939. р.). В 1940. р., з нагоди століття „Кобзаря“, Музей влаштував власну шевченківську виставу, яка була розташована в цілому верхньому поверсі музеюного дому (7 кімнат). На цій виставі, що й оглянуло багато місцевих і приїжджих відвідувачів-українців і чужинців — Музей міг розмістити лише частину вібраних у нього шевченківських матеріалів.

Рецензії

ЮРІЙ ЯНОВСЬКИЙ Чотири шаблі. Прага 1941. В-во „Колос“. Тираж 5.000 прим. Друкарня Протекторату Чехія і Моравія. Стор. 224.

Коли вийшов Мава Мазайло Куліша, питався я приватно видавця — чому нема хоч малого істудного слова. Нині передмова є. Доповню її одним фактом. Чотири шаблі були ще перекладені на німецьку мову — Jurij Janovskij Vier Sabel EPV Das Gesicht der Zeit. Eine Bücherfolge für alle. Prager-Verlag Leipzig-Wien. 1931 Autorisierte Übersetzung aus dem Ukrainischen von Herman Pescenik und Roman Rosdolskyj. Перекладу я не бачив. Мав вйті і французький переклад, не знаю чи вийшов.

До передруку літературних творів із життя советської України треба обов'язково додавати, крім передмови, ще хоч маленький словничок нових советських слів. У Яновського ж іще є морська термінологія не зрозуміла не тільки пере-

січному читачеві, й навпаки, арозуміла хіба кільком морякам. У нашій літературі ще ніхто так професійно точно не описував, як Ю. Яновський (М. Доленко). Шкода, що видавець такий словничок не випримав.

Супроти оригінального першого книжного видання роману в 1930 р. і другого неаміненого в 1932 р., це третє видання багато змінене (не автором). Не маю під рукою перших видань, щоб могти порівняти, що саме випущене, але очищене Романове видання читається чудесно. Давнє тільки, що не заананено ім'я редактора книжка і автора передмови (О. Лашенка). Це видання читається лішче, ніж оригінал, бо люди не перешкоджають фрази привезені не для читача.

Романове видання виходило без тієї „карточки“ — малюнку-фотографії, — що мало Київське. Але це не вадить. Думаю, що це навіть лішче. Той малюнок тільки тамував фантазію.

Чотири шаблі Яновського присвячені українській визвольній війні. В цій війні, що Яновському, ходило про пробудження нашої національної та соціальної свідомості. Інтелігенція була частково пробудилась уже 1905 р., масове пробудження села настало по 1917. Яновський в історії чотирьох драїв в цих часів вичарковує образ нашого села, як воно йшло від анархії до організованості, як боролось за свою гордість.

„Ми партизани, — кажуть герой Яновського — і така наша кров. Ми починаємо, до нас прилучаються другі авгони, ми арештою утворимо винай організований могутній силу для перебудови старого світу“.

Мова книжки образова, всі краски над і Яновському не можна буде поставити, але за це винен не письменник. Крапки над і поставити життя.

З особливою привілеємістю прочитаю книжку усі ті, що самі були у війську, або у визвольній війні. Яновський до бевконечності любить війну, коні, гармати. Його герой божаться кулеметами і наливаються гнівом, як кожух кулемета водою. Природа мінливі, як військове щастя а сонце виходить зза хмар, як пофарбовані тачания зза лісу. Побільше б таких книжок!

Н. Г.

А. ДАД: ЧОТИРИ З ТИСЯЧИ. В дворіччя Березня Карпатської України. Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Праві. Прага. 1941. 16*, 29 ст.

Автора знаємо з його нарису про бій січового мистецького рою „Летюча Естрада“ на вулицях Хусту 14. III, надрукованого у збірнику „Карпатська Українська в боротьбі“ (Відень 1939).

Брошюра, випущена Секцією М. П. і Ж. УНО, дає силуетки чотирьох зномінів незалічених січовиків, що склали своє життя офірою народженій державності і національній честі.

Три з них старшини Головної Команди ОНОКС, четвертий — командант хустської студентсько-робітничої сотні, всі — визначні члени Організації Українських Націоналістів.

Михайло Колодяїнський-Гувар, Боєвий Командант ОНОКС в час березневих подій та Шеф Штабу Збройних Сил Карпатської України, був визначним представником військового доросту Організації, справді великого покрою індивідуальністю.

Зенова Коссака-Тарнавського знаємо в західно-українського підпілля, в процесу за Городок, в інтелектуальній роботі серед молоді. На Карпатській Україні керував він ідеологічним вишколом „Січ“, як субреферент Гол. Команди.

Олексія Блістів, провідник Організації на Хуст і командант окремої сотні хустського коша, що складалася від студентів і місцевих робітників, був типом нового, ясного, ідеалістичного покоління Закарпаття.

Федір Тацинець — один з пionерів націоналістичного руху на Закарпатті, Боєвий Референт Красної Екзекутиви Організації, Референт Місця Осідку в Головній Команді ОНОКС та Командант Хустської Округи — інша дуже характеристична постать.

За цими ж чотирма особами — давні інших, в усієї української землі, що так радо окропили свою кровю прағиену волю.

Брошюра наважує на повередні випуски Секції М. П. і Ж. про Героїв Городка і О. Басарабові. Має чотири ілюстрації — портрети.

А. Б.

Посмертна згадка

Дня 28. лютого ц. р. скінчив на 32 році життєний шлях Іван Квасниківський, (Іваночко), націоналіст, січовик і культурний працівник.

Покійний не був сам робітником пера, але своєю працею у видавничій діяльності став істотним чинником нашої культурної акції, ненайлучшим від неї.

Народився Іван Квасниківський у Якторові Перемишлянського повіту, гімназійну освіту здобув у Золочеві. Після відбуття військової служби, як член Організації, віддається національно-революційній роботі, поїздив на шівтора роки до в'язниці, по виході адмініструє у Львові „Нове Село”.

В часі подій на Карпатській Україні восени 1938. р., один з перших переходить кордон і в Ужгороді ставить себе до розшорядження „Карп. Січи”.

Бере участь в обороні гравниць і зударяє з польськими терористичними відділами, зимою на доручення Головної Команди ОНОКС організує в Хусті книгарню „Січ”, що має завданням обслуговувати друкованим словом всю Карпатську Україну.

14. березня боронить „Січової Гостининці”, 16. III. увечері бере участь у нападі на вже зайнятий Хуст, пізніше, на чолі партизанського загону, пробивається з боями протягом тижня на Болоє — Рахів, де переходить до Румунії.

Виданий полякам і мучений на прикордонній станиці, перемагає своїх катів, озброюється і протягом кількох місяців перехопується від облав у горах, а пізніше Львові. Нарешті дістается за межі Польщі.

Приїхавши до Праги, присягається знову книжковій справі, з рамени Секції Мистців, Письменників та Журналістів УНО, вкладаючи в акцію свою живу ініціативу та працьовитість, і кладе її міцні основи.

Людина великого ідеалізму і мужнього серця, лишається Іван Квасниківський зразком націоналіста і працівника.

О. К.

Хроніка

Г. Мазуренко виготовала до друку четверту збірку віршів, що їх має випустити в-во „Пробозем”.

Брошюра професора Леоніда Білецького „Тарас Шевченко і юнта” виходить друком (накладом культурного фонду УНО) з рамени Секції Мистців, Письм. та Журн. УНО.

Святослав Маланюк виготовав до друку нову збірку поезій.

Святослав Пеленський готовує до друку нове видання антології сучасної української поезії, а також працю про Овідія в українських перекладах.

В перекладі М. Рильського вийшла у в-ві „Мистецтво” (Київ) трагедія В. Шекспіра: „Король Лір”.

У тому ж в-ві випущено збірник класичних українських одноактових п'єс. Збірник складається з таких тво-

рів: „Дурсенітка” й „По ревізії” М. Кропивницького, „Будка ч. 27” Ів. Франка, „Як коябаса та чарка” М. Старицького, „На перший гул” С. Васильсенка, „Бой жінка” Г. Квітки-Основяненка, „Кум-мірошник” В. Димитренка і т. д.

В останньому зинтку „Кіrios”, журналу, присвяченого духовно-релігійному життю Східної Європи, вміщена стаття проф. Дмитра Чижевського про старі українські переклади Тодорського релігійних віршів німецького барокового поета Себастіана Франка, в якій наведено кілька віршів цих перекладів.

В-во „Іскусство” (Москва) видало віршовану трагедію Я. Авшукіна: „Мавпа”. Драма в 4 актах знаного драматурга Якова Мамонтова „Фата Morgana” (за Коцюбинським) вийшла

московською мовою у в-ві „Іскусство“ (Москва).

Песа Корнійчука „Богдан Хмельницький“ вийшла в московському перекладі в Москві у видавництві Малого Театру.

В-во „Советский Писатель“ (Ленінград) видало працю С. Машинського про історичну повість Гоголя.

„Державна бібліотека ССР“ видала каталог рукописів Гоголя.

*

В передовиці „Сов. Иск.“ ч. 12/41 вказано на ряд поважних недоліків, що мали місце в репертуарі советських театрів минулого року й заходи, які режим для усунення цих недоліків намітив. „На сцену дісталася ідеологічно шкідливі і антимистецькі твори. З цілою гостротою стоїть тепер завдання створення ідейно повноцінного і мистецьки визначного репертуару... Творення радянського репертуару є чергове завдання на 1941. рік. Державні органи мистецтва повинні тепер в значно більшій мірі керувати творчою діяльністю мистецтв. Кожний мистець в у нас, по суті, супільнім, державним діячем, його творчість не є його особиста справа. Завдання „Комітету по справах мистецтв“ і його місцевих органів — в час помогти мистецтву, в час його скрувати, підсказати тему, яка б відповідала його внутрішнім орієнтаціям, і попередити ті чи інші помилки. Здійснюючи ці засади, „Комітет по справах мистецтв“ зорганізував державні замовлення драматургам. Визначайші драматурги працюють над новими творами в повному контакті з Комітетом на основі попередньої угоди, про тему кожного твору, на основі систематичної консультації і взаємного обміну думок... Справа чести кожного мистеця, що дістав державне замовлення, виправдати довірю до його і створити дійсно повноцінну п'есу“...

Управа по справах мистецтв при РНК УРСР приступила до реалізації державних замовлень в діянці драматичної літератури. Першими замовленнями ощасливлено І. Кочергу, А. Копилена та Л. Смолянського.

Харківський театр ім. Шевченка готов до вистави п'еси „Тень — молочар“ за художником Шоломом Алейхемом. Режисер — Л. Дубовик, музика — Л. Пульвера, ма-

ляр — А. Тишлер, консультація „Народного артиста ССР“ — С. Михоельса..

В репертуар „Дніпропетровського драматичного театру ім. Шевченка“ мав уйти десять нових вистав: „Олекса Довбуш“ Л. Первомайського, „Олександр Пархоменко“ Вс. Іванова, „В наші дні“ С. Герасимова, „Соломія“ С. Голованівського тощо...

Тарнопільський театр ім. Франка розпочав цьогорічну працю після „Правди“ О. Корнійчука. Ролью Леніна доручено „засл. арт. УРСР“ М. Терещенкові.

На західних українських землях утворено Советами до 1. січня 1941 р., 2 театри „єврейські“ і 1 польський.

В репертуар „державного львівського єврейського театру“ включено нову п'есу Переца Маркіша: „Кол-Нідре“ („про звільнення Західної України“...).

Братиславський „Словак“ з 16. січня ц. ц. містить статтю про український театр.

В Ковні відкрито перший в „Литовському ССР“ єврейський державний драматичний театр. На першій виставі показано п'есу Переца Маркіша: „Бенкет“.

Секція М. П. та Ж. УНО в Празі видала співаничок веснянок (гайворон), як дальший випуск з циклу обрядових пісень. Співаничок уклад О. Гайдай.

„Центральний будинок народної творчості України“ готове до друку збірник т. зв. колгоспних пісень. У збірнику увіходять пісні московські, молдавські, польські і т. п.

В-во „Мистецтво“ (Київ) випустило монографію „засл. діяча мистецтв“ М. Грінченка: „Шевченко і музика“.

На гастролі до Києва, Львова, Чернівець й Кишинєва мали вийти в Москву такі музики — Д. Ойстрах, В. Яхонтов, Л. Гілельсь, А. Іохелес та квартет ім. Ілінги.

В-во „Мистецтво“ мало за завдання випустити до 17 річниці в дня смерті... В. Леніна кількобарвні плакати мальра Бандаренка, ілюстровані гасла мальрів Беша і Акопова й, масовим накладом, портрети „Во-

лодимира Іліча" праці маляра Вербицького.

Харківські скульптори К. Бульдін, А. Дараган та Я. Ражба викінчили пам'ятник В. Леніну. Пам'ятник має бути відкритий 1. травня в м. Іаюм на Харківщині.

У січні відвідали Москву під проводом проф. Свенцицького група мальарів, графіків та різьбарів західних областей України: Е. Кульчицька, В. Балас, М. Кіц, А. Нахт, Я. Гляндер, М. Псахис і т. п.

У січні відбулась в Ленінграді велика виставка кращих творів советських мистців (понад 1000 експонатів). Про характер виставки свідчить, що три перші залі присвячені "товаришам Леніну і Сталіну...". Підсумовуючи Виставку, советський пресі ("Сов. Исх." ч. 12/41. р.) прийшло сконстатувати, що "показ нової людини, людини сталінської доби, в цілім багатстві, глибині й різноманітності цієї людини, не заняв ще належного місця в творчій практиці наших мальарів. Спрощене, схематичне зображення людей і подій, поверхове рішення складних завдань, які ставляться перед тематичною картиною, іноді ще мають, на жаль, місце. Недостачі художньої школи познаються часто в непевному рисунку, слабій композиції, бідному колориті і т. п. Пересятки формалізму й натурализму (що визнавляється в байдужості до проблеми картина) можна є зараз спостерігати у інших мистців. Це безумовно спливне рух нашого мистецтва вперед. Необхідно також підкреслити важливішу недостачу в діянці різьбарства. Це перш за все обмежене коло майстрів, які працюють над створенням монументальних творів, що адатні увіковічити найвеличніші картини нашої доби..."

*

"Історія України" дра Бориса Крупницького в німецькій мові має вийти другим виданням у видавництві Отто Гаррасовіц (Лейпциг).

В річнику німецького інституту Східної Європи (Бреслав) має бути вміщені стаття дра Михайла Антоновича: "Німецький полк в козацькім війську" (р.р. 1593—96).

*

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі віддала до

другої річниці Березневих ділів Карп. України брошуру А. Дада: "Чотири в тисячі". Брошура складається з чотирьох біографій від світлинами полеглих геройів: М. Гузара-Колодійського, З. Коссака-Тарнавського, О. Бистрова та Ю. Тацінця. Окладинку виготовив М. Михалевич.

З доручення Секції Мистців, Письменників і Журналістів при УНО в Празі К. Білецька виготовила читанку для дітей молодшого віку: "Сонечко".

Збірник матеріалів для праці я літньої дошкільного віку п. и. "Садок" виготовлено для потреби українських дитячих садків у літній порі, силами К. Білецької, Л. Манжулівни і Л. Устяновичівни та ін.

"Свято Весни", програму весняних ігор молоді, виготовлено в доручення Секції Мистців, Письм. і Журн. при УНО в Празі, силами К. Білецької, Л. Устяновичівни та М. Михалевича.

Накладом Українського видавництва в Кракові вийшли такі книжки: П. Сагадачний — "Вага й вагчіння преси", книжка Петра Олійника — "Як полиція посіяла" (за О. Присlopським) та книжка Юліана Тарновича — "За родиме право", про боротьбу українських лемків проти польських окупантів.

"Совет Народних Комісарів Союзу ССР" встановив видати "за видатні вислуги в діянці мистецтва" й літератури на останніх 6—7 р. р. кілька десять "сталінських премій". Премій першого ступеня (100.000 рублів) в українських мистців удостоїлись отримати: П. Тичина за збірку віршів "Чуття одної родини", О. Корнійчук за п'єсу "Платон Кречет" та "Богдан Хмельницький", Ю. Довженко за фільм "Щорс", В. Зabolотний за архітектурний проект будови "Верховної Ради УССР" в Києві. Премії другої ступені дослужились Л. Ревуцький за 2 симфонію, Зоя Гайдай "за великі досягнення в діянці театрально-вокального мистецтва", А. Бучма за досягнення театрально-драматичні й М. Самокиш за картину "Перехід через Сіваш". По отриманню премій мистці мусіли скласти найширіші заяви відданості "найкращому другові і вчителеві українського народу, найлюбимішому товаришу Сталіну"...

Секція Мистців, Письменників та Журналістів УНО в Празі

м а с на складі:

1. Погруддя вождів та Гол. Отамана С. Петлюри з терракоти, висота 18 см. Ціна за 1 шт. 10 RM.
2. Портрети вождів, Гол. Отамана С. Петлюри, Святослава Хороброго, Поляглих Героїв: З. Коссака, О. Басарабової, Д. Даничишина, В. Біласа. Величина: 35 × 25, 32 × 33 см. Ціна за примірник 1 RM.
3. Шкільні стінні гасла з гарною оздобою. Ціна за 12 штук 2 RM.
4. Листівки: мужів української історії; О. Басарабової; Героїв Городка і Карпатської України; шкільні; фольклорні, великородні. Ціна за шт. 0·10 RM, за кольорові 0·15 RM.
5. Книжки: О. Ольжич: „Вежі”, ціна 0·60 RM; В. М-к: „Городок Ягайлонський”, ціна 0·50 RM; А Дад: „Чотири в тисячі” (В дворіччя Березня Карп. України) з ілюстр. Ціна 0·50 RM; О. Лашенко: „Культурне життя на Україні” (відб. в кал. „Сурми”), ціна 0·60 RM; „Оформлення домівок” (відб. в кал. „Сурми”), ціна 0·60 RM; Збірник Українського Наукового Інституту в Америці. Ціна 5— RM.
6. Нотодруки: „Ой гордопишний пангосподарю”, вибір колядок і щедрівок, ціна 1— RM; „Ой, Див, Ладо”, вибір веснянок. Ціна 1— RM.
7. Інші видання. На бажання висилаються каталоги.

Книгарням і кольпортерам дається опуст.

Замовлення в Німеччині й Протектораті
адресувати:

UNO, Praha III., Josefská 2/II, Protektorat,
в допискою: „Бібл.”.

Гроші пересилати: в Протектораті
та Німеччині на вищеподану адресу, або
валученими складанками.

Замовлення в Генерал-Губернаторстві ад-
ресувати:

Hauptpostamt, Krakau, Fach 221.
а гроші пересилати:

Ukrainbank, Krakau, Gertrudestr. 12/II,
в допискою „Вихідна Бібліотека”, Кonto
ч. 121, або складанками Українбанку в тію
ж допискою.

УКРАЇНЦІ!

Передплачуйте,
читайте,
поширяйте

видання Українського Видавництва

„ПРОБОЄМ“

I. тижневик: Український націоналістичний часопис „НАСТУП“, що привносить відомості зі всіх Українських Земель та інформує про життя українців цілого світу і про світову політику. Передплата 100— К (12— RM) річно.

II. двотижневики: „НАЦІОНАЛІСТ“, часопис українозавадства, виходить двотижнево від жовтня 1940.
„ТЕХНІК“, часопис технічного знання, виходить двотижнево від листопаду 1940.

III. місячник: Український журнал „ПРОБОЄМ“, місячник культури, суспільно-громадського життя, мистецтва й літератури. Передплата 100— К (12— RM) річно.

IV. квартальник: „КНИГОЗБІРНЯ ПРОБОЄМ“, в якій виходять найкращі твори наших письменників і поетів.

V. видання: „САМООСВІТНЯ БІБЛІОТЕКА“ привносить книжки й підручники, що допоможуть Вам проглибити Ваше знання.

„НАРОДНА БІБЛІОТЕКА НАСТУП“, в якій виходять популярні книжки й брошури на рівні теми.

БІБЛІОТЕКА „ВІДВАГА“ випускає книжки для молоді і юнацтва.

„ДІТОЧИЙ СВІТ“ — бібліотека для українських діточок.

ЛІСТІВКИ І ГАСЛА, що надаються для прикраси Народних домів, читалень, кавцелярій та помешкань. Цінні листівки і гасел точніше на стор. „Наступ“.

Гроші висилайте виключно нашими чеками: Число конта Поштової Шадниці в Празі: „ПРОБОЄМ“ 201.699, або „НАСТУП“ 9.028, в Німеччині: Postscheckkonto Nr. 122.124, Berlin, Zeitschrift „NASTUP“ in Prag; в Ген. Губернії: P. Sch. A. Warschau Nr. 10.020. „Nastup“ Zeitschrift in Prag; в Словаччині: Poštová Sporitel'na v Bratislavě č. 5835 Časopis „Nastup“ v Prahe.

Замовлення слати на адресу:

„PROBOJEM“, Praha XIV-65, pošt. schr. 3.